

Iraklı Kürtlerin Özerklikten De Facto Federalizme Geçiş Aşamaları (1918–2005)

Arkan H. MUHAMMAD

Ankara Üniversitesi

MUHAMMAD, Arkan H., *Iraklı Kürtlerin Özerklikten De Facto Federalizme Geçiş Aşamaları (1918–2005)*, CTAD, Yıl 9, Sayı 18 (Güz 2013), s. 79-117.

Saddam ile Kürtler arasında 11 Mart 1970'te Özerklik Anlaşması imzalanmıştır. Bu özerkliğin temeli I. Dünya Savaşı sonrasında atılmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra da Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği iki süper güç olarak ortaya çıkmıştır. Böylece ülkeler bu iki kutbun etrafında yer almışlardır. Kürtler buldukları devletlerin jeopolitik, ideolojik ve etnik konumları itibarıyla süper güçler tarafından merkezi yönetimlere karşı sıklıkla kullanılmışlardır. Bu süreçte Kürt siyasi hareketi de şekillenmeye başlamıştır. Bu bağlamda Iraklı Kürtler, merkezi yönetimle güçlü oldukları dönemlerde siyasi taleplerini özerklikle sınırlandırmış, yani bu dönemlerde federalizmden bahsedilmemiştir. Ancak I. Körfez Harekâtı'ndan sonra Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, dünya Amerikan hegemonyası altına girmiş ve Iraklı Kürtler bu süreçten karlı çıkmışlardır. Nitekim yetmişli yıllarda Saddam ile özerklik anlaşmasıyla sınırı çizilen özerk bölge bu tarihten sonra federal yapıya kavuşmuştur. Saddam sonrasında da, 2003 yılı itibarıyla "Kürdistan Bölgesel Yönetimi" adı altında defacto federal devlet statüsü ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Iraklı Kürtler, ABD, Türkiye, İran, Sovyetler Birliği, Saddam, Özerklik, De facto Özerklik, Federalizm, De facto Federalizm.

MUHAMMAD, Arkan H., *The Iraqi Kurds: From Autonomy to De Facto Federalism (1918-2005)*, CTAD, Year 9, Issue 18, (Fall 2013), p. 79-117.

The Autonomy Agreement, whose foundation reaches back to the First World War, was signed on 11 March 1970 between Saddam and the Kurds. Historically, Kurds have

been used as an instrument against central governments with respect to their location and its strategic, political and economic importance. Regional and Great Powers such as France, UK, US, Russia, Turkey, Iran and Syria have frequently interfered in the region and took role in shaping the political and geographical developments. Within this chaos, the Kurdish political movement began to take shape throughout the 20th century and the first decade of the 21st century. The extent of Iraqi Kurds' autonomy demands was mostly depended on the power and stability of the Bagdad government: federalist demands were hidden when the central government held power. However, after the first Gulf Operation, with the dissolution of the Soviet Union, the American hegemony over the world was strengthened. Therefore, the Iraqi Kurds greatly profited from this process. In fact, following the US military intervention in the region, the autonomy agreement signed in the seventies with Saddam gained a federal structure. As of 2003, after Saddam administration, "Kurdistan Regional Government" with a federal status has been organized and recognized.

Keywords: Iraqi Kurds, The U.S., Turkey, Iran, The Soviet Union, Saddam, Autonomy, De facto Autonomy, Federalism, De facto Federalism.

Giriş

I. Dünya savaşı sonrasında Ortadoğu bölgesinde izlenen politikaların şekillenmesinde belirleyici bir rol üstlenmiş olan İngiltere, egemenliğini sürdürmek için etnik temelli politikalar üretmiş ve bu çerçevede bir Kürt politikası geliştirmiştir. Bu politika, bölgede hem Türk kökenli halkların bir arada yaşayabilmesini engellenmeyi, hem de Kürtleri bir enstrüman olarak kullanarak Irak, İran ve Türkiye gibi ülkelerde denetlenmesi kolay de facto yapılar inşa etmeyi hedeflemiştir. Ancak, Türkiye ile Musul sorununun İngiltere'nin istediği biçimde sonuçlanması durumu değiştirmiştir. 1920 ortalarında Suriye'de Fransızlara karşı yürüttüğü egemenlik mücadelesini kaybeden ve İngilizler tarafından Irak Krallığına getirilen Faysal bin Hüseyin yeni politikada önemli bir aktör oldu. İngilizler, Kürtleri, İngiltere mandaterliği altındaki Irak'ta bir iç-denge unsuru olarak kullanılmak üzere yeni bir politika geliştirildi. Ancak, II. Dünya savaşı sırasında Almanya'nın bölgeye sızma çabasından kaynaklanan gelişmeler Kürt milliyetçileri ile İngiltere arasında 1941 yılından 1945 yılına kadar devam edecek olan bir yakınlaşmanın ortaya çıkmasına yol açmıştır.

1940 yılına geldiğinde Irak'ta iki muhalif grubun yükselişi söz konusu idi. Bu iki gruptan birisi Irak Komünist Partisi, diğeri ise; Irak Milliyetçi Hareketi'dir. İngiltere için kabul edilemez bir değişim olarak, Orta Doğu'da iki savaş arası dönemde yükselen Arap milliyetçiliğinin Irak kanadını temsil eden milliyetçi Iraklı subaylar bir askeri darbe yaparak, koyu bir İngiliz karşıtı olan Raşit Ali Geylani'yi başbakanlığa getirdiler. Yeni Bağdat rejimi, İngiltere'nin

düşmanı olan Almanya ve İtalya ile yakınlaşarak, bir takım diplomatik ilişkiler kurmuş ve neticesinde İngiliz – Irak ilişkilerinde büyük bir krizin yaşandığı bir safhaya girilmiştir. Bunu ihanet olarak niteleyen İngilizlerin cevabı sert olmuştur. İngiltere Irak'a sert biçimde müdahale ederek, etkin bir hava harekâtının ardından, direnen Irak ordusunu yenilgiye uğratarak devrik Başbakan Nuri Sait'i tekrar koltuğuna oturtmuştur. Bu sırada Irak hükümeti ile IPC (Iraq Petroleum Company) arasında petrol imtiyazları üzerinde yeni pazarlıkların yaşandığı bir süreç başlamıştır. Bu süreçte Bağdat hükümeti İngiliz destekli Kürt ayaklanmasıyla sarsılmıştır. Dolayısıyla değişen dengeler artık oyunu bitirme zamanını getirmiştir. Irak hükümeti ile İngiltere arasındaki petrol krizinin aşılmasının ardından eli güçlenen Irak hükümetinin Kürt isteklerini karşılamaması ve görüşmelerin askıyla alınmasıyla birlikte, 1945 yılında Kürt ayaklanması şiddetlenmiştir. Ancak elde edilmiş olan statüyü korumaya kararlı görünen İngiltere, Kraliyet Hava Kuvvetlerinin desteğiyle bu ayaklanmayı sert bir şekilde bastırılmış ve bunun üzerine ayaklanmaya öncülük eden Barzani İran'a kaçmak zorunda kalmıştır.¹ Bu gelişmeden sonra Kürtler İngiltere'den uzaklaşıp yüzünü Sovyetlere dönmüştür. Bu dönemde Sovyetler Birliği Kürtler üzerinde etkinlik kazanmış, komünizmin yayılması amacıyla İran'ın batısında bir özerk Kürt bölgesinin inşası yoluna gitmiştir. Soğuk Savaş döneminde Iraklı Kürtler Sovyetler Birliği'nin safında yer almakla birlikte diğer ülkelerle de ilişkilerini kesmemişlerdir.² Aşağıda anlatılacak olan gelişmelerin sonucunda İran'da bir özerk bölge elde etme imkânını kaybeden Iraklı Kürtler, 1970 yılında bu sefer Irak'ın kuzeyinde De facto özerk bölge hakkı elde etmişlerdir. Yani bu bölge yasal bir statüye kavuşmuş ve varlığını da 1991 yılına kadar devam ettirmiştir.³ Bu tarihten sonra Irak'ın kuzeyindeki yapılanma 36. Paralel adı altında ABD başta olmak üzere, İngiltere ve Fransa tarafından korunmuştur. Bu koruma görevini ise Türkiye topraklarına konuşlanan çekiç güç üstlenmiştir. Böylece Irak'ın kuzeyinde Saddam yönetimindeki Irak hükümeti tarafından Kürtlere dönük her türlü müdahale engellenmiştir. Bu gelişmenin sonucunda Kürt Federal bölgesinin oluşmasına yönelik siyasal altyapının da hazırlanmış olduğu söylenebilir.⁴ Neticede 2003 sonrasında “*Kürdistan Bölgesel Yönetim*” adı altında fiili olarak federal bir yapılanma haline getirilmiştir. Bu durum 2005 yılında kabul edilen Daimi Irak Anayasası'nda yasal statüye kavuşarak daha da perçinlenmiştir. Başka bir deyişle Kürtler bu tarihten sonra anayasa zırhına

¹ İsmail Dursun, *İsrail/ABD ve İngiliz Üçgeninde Kürt Tezgahtı*, IQ Yayınları, İstanbul, 2006, s. 124-126.

² Serhat Erkmen, “1945-1989 Yılları Arasında ABD'nin Kuzey Irak Politikası”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 3, Sayı 1, 2008, s. 70-73.

³ Yevgeniy Primakov, *Kapalı Kutu Rusya, Çev. Nuri Eyüpoğlu, Der. Ayşe Edirne, y.y., Matas Yayınları*, 2002, s. 44.

⁴ Dursun, *age.*, s. 214-215.

bürünerek statülerini belirlemeye başlamışlardır. Bu gelişmeler aşağıda dört başlık altında tahlil edilecektir.

Özerk Bölge'nin Oluşması (1918 – 1970)

Birinci Dünya Savaşı sırasında İngilizler Kürtleri yanlarına çekebilmek için bağımsızlık da dâhil olmak üzere, birçok sözler vermişlerdir. Bu nedenle Iraklı Kürtler İngilizlerin Irak politikasını başlangıçta memnuniyetle karşılamışlardır. 1918 baharında Irak'ın kuzeyindeki Süleymaniye şehrinde yapılan bir toplantıda bölgenin önde gelen Kürt aşiretleri, İngilizlere kendi bölgelerini yönetmelerini önerme kararı almışlardır.⁵ Başka bir deyişle söylemek gerekirse, işgalin ilk yıllarında İngiliz karar vericileri arasında Irak'ın kuzeyinin geleceği konusunda bir fikir birliği yoktur. Kürtlerin bağımsız bir devlet kurmasına destek mi verileceği yoksa Irak devletine entegre mi edileceği sorusu ciddi bir tartışma yaratmıştır.⁶ Ancak 1921'in sonlarından itibaren İngilizler, Irak'ın kuzeyinde bir veya birden fazla ayrı özerk Kürt bölgesi kurup bunu aşağıdaki Arap devletine ekleme politikasını benimsemişlerdir.⁷ Bağdat'ta kuracağı Sünni bir Arap yönetimi görüntüsü altında Irak'ı dolaylı olarak yönetmeyi planlayan İngiltere için Kürtlerin dengeleyici rolü oldukça önem kazanmıştır. Bu nedenle İngiltere, Irak'ın kuruluş aşamasında Sünni ve Şii Araplar arasında bir denge kurabilmek için Kürtleri Sünni Arapların tarafında tutarak denklemin içine sokmak istemiştir.⁸ Bu politikayı göz önüne alan İngiltere, bölgeyi Irak'a gevşek bir şekilde bağlama kararı almıştır.⁹ Bunun için de bölgede birlikte çalışabilecekleri bir lider aramaya girişmişlerdir. Bu lider arayışının sonucu olarak İngiltere, bölgenin önde gelen aşiretlerinden birisinin lideri olan Mahmut Berzenci'yle ortaklık kurmuştur. Bu sırada İngilizler Kürtlere özerklik teklifinde bulunmuşlardır.¹⁰ Bu konu İngiliz subayı Binbaşı Soane'in raporunda yer almaktadır.¹¹ Ancak Berzenci İngiltere'nin kendisine biçtiği rolden daha büyük

⁵ Ahmet Mesut, *İngiliz Belgelerinde Kürdistan 1918–1958*, Doz Yayınları, İstanbul, 1992, s. 20–21.

⁶ Saad Eskander, "Southern Kurdistan Under Britain's Mesopotamian Mandate: From Separation to Incorporation, 1920-23", *Middle Eastern Studies*, Vol. 37, No. 2, April 2001, pp. 153-155.

⁷ Cecil J. Edmonds, *Kurds, Turks and Arabs: Politics, Travel and Research In Northeastern Iraq 1919–1925*, London, 1957, p. 38.

⁸ Robert Olson, *The Kurdish Question and Turkish Iranian Relations From World War I to 1998*, Mazda Publishers, California, 1998, p. 7.

⁹ Edmund Ghareeb, *The Kurdish Question In Iraq*, Syracuse University Press, Syracuse, 1981, p. 29.

¹⁰ Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi, Kökenleri ve Gelişimi*, Çev. İsmail Çekem, Alper Duman, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 55.

¹¹ Gertrude Bell, *Mezopotamya'da 1915–1920 Sivil Yönetimi*, Çev. Vadi İlmen, Yaba Yayınları, İstanbul, 2004, s. 126-127.

düşünmüş ve kendini Kürt topraklarının Kral Faysal'ı olarak görmeye başlamıştır. Berzenci'nin bağımsızlık arayışı başka bazı Kürt aşiretleri tarafından da desteklenmiştir.¹²

Şeyh Mahmut Berzenci (Önde Ortada)

İngiltere, Sevres'den sonra Kürtlere yönelik politikasını değiştirmeye, Kürt nüfusunun çoğunlukta olduğu bölgeleri Irak'a katma politikası izlemeye başlamasına rağmen, bu politika Berzenci'ye pek inandırıcı gelmemiştir. Musul konusunda anlaşmazlık içinde bulunan Ankara hükümeti ve İngiltere, mevcut durumdan rahatsız olan Kürtleri kullanmaya başlamıştır. 18 Ekim 1921'de İngiliz Hava Kuvvetleri Rania ve Revanduz'daki Türk garnizonları üzerinde başarı sağlamış ve bunun üzerine Türk kuvvetleri geri çekilmek zorunda kalmıştır. 1922'de sıcak çatışmalar yaşanmıştır. Barış görüşmeleri başlamadan Musul konusunda konumlarını güçlendirmek isteyen Ankara ve Londra diplomatik yolları bir kenara bırakarak, sınırda karşılıklı askeri saldırılar başlatmışlardır. Mustafa Kemal'in emriyle İngilizleri taciz etmek için Revanduz'a gönderilen Özdemir Bey (asıl adı Ali Şefik el Mısıri) askeri hazırlıklarını tamamlayarak İngiliz güçleriyle mücadeleye başlamıştır. Eylül'de güçleri zayıflayan İngiltere Bağdat'ta bulunan Şeyh Mahmut Berzenci ile bir anlaşma yapmıştır. Buna göre, Türkleri yöreden çıkaracak olan Berzenci yönetimi ele alacaktır. Ancak 30 Eylül'de Süleymaniye'ye gelen Berzenci krallığını ilan ettiği gibi, Türkler ile temasa geçmiştir.¹³ Bu temas Süleymaniye şehrine geldikten bir ay sonra gerçekleşmiştir. Berzenci'nin Ahmet Taki başkanlığında gönderdiği

¹² David McDowall, *A Modern History of The Kurds*, I.B. Taurus, London, 2004, p. 155-180.

¹³ Atay Akdeveliöglü, Ömer Kürkçüoğlu, "Orta Doğu'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar 1919-1980*, Edî. Baskın Oran, 10. Baskı, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 203.

heyet Özdemiş Bey ile Revanduz'da bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmenin temelinde Berzenci'nin Süleymaniye şehrinde kuracağı bağımsız bir yönetim karşılığında Kemalistlerin desteği istenmiştir. Özdemiş Bey de bunu kabul etmiştir. Ancak bunun bir taktik olduğunu anlayan Berzenci, Türklere maddi ve manevi taahhütten vazgeçmiştir. Bu gelişme üzerine İngilizler ile Irak Yönetimi, 12 Aralık 1922 tarihinde, ortak bir bildiri yayınlamışlardır. Bildiride hem İngilizler hem de Irak yönetimi Irak sınırları içinde bir Kürt yönetimin kurulmasına itiraz etmeyeceklerini ifade etmişlerdir. Bu gelişme üzerine Kürtler ile Özdemiş Bey arasındaki ilişkilere son verilmiştir. Nitekim Özdemiş Bey'in vaatleri Berzenci'ye pek inandırıcı gelmemiştir. Böylece Berzenci Türklere vereceği maddi ve manevi destek sözünden vazgeçmiştir. Türkler ile Berzenci'nin arasını açmayı başaran İngilizler, bu tarihten sonra da Özdemiş Bey'e karşı askeri taarruza geçmiştir. Ankara'dan istenilen destek gelmeyince, Özdemiş Bey askerleri ile birlikte İran topraklarına sığınmak zorunda kalmıştır. Bunun yanı sıra İngilizler Şimzini ile işbirliğine giderek Süleymaniye yakınındaki Ranya bölgesinde Türklere karşı hava destekli bir taarruza geçmişlerdir. Türkler ise, Revanduz'da olduğu gibi Ranya bölgesini de tahliye etmişlerdir.¹⁴ Bu şartlar altında Berzenci Süleymaniye şehrinde bir ayaklanma başlatmıştır. Dolayısıyla Kürt ve Türkmen aşiretleri İngilizlere karşı ayaklanan Şey Mahmud Berzenci'nin çevresinde toplanmış, ona var gücüyle destek vermişlerdir. Buna biraz geç olsa da Barzan ve Zibar aşiretleri de katılmışlardır. Bir süre kaçak olarak yaşayan Ahmet, Şeyh II. Abdüsselam'ın yakın dostu olan Molla Mahmud'un talebesi ve meşhur bir Nakşibendî Şeyhi olan bu zatın halifesi olmuştur. Bu nedenle Mahmud'a destek olmuştur. Irak yönetiminin ayaklanmayla baş edemeyeceğini anlayan İngilizler harekete geçerek ayaklanmayı bastırıp ayaklanma lideri olan Berzenci'yi Hindistan'a sürmüştür.¹⁵

Soran bölgesinden sonra İngiliz güçleri Behdinan bölgesine yönelmişlerdir. Ahmet Barzani ve Zibar aşiret liderleri, Barzan bölgesini terk ederek dağlara kaçmak zorunda kalmışlardır. Bu operasyon bir süre Barzani aşiretini sindirmiş, inzivaya çekilmesine neden olmuştur. Irak Devleti bağımsızlığını kazanmadan bir yıl önce, Irak'ı yöneten İngilizlerle Kürtler arasında çatışma başlamıştır. İngiliz Sir A. Wilson'a göre İngilizlere bağlı Irak yönetimi Kürtlere, otoritesini kuvvet zoruyla kabul ettirmeye çalışmış ve İngiliz yönetimi de bölgedeki bütün askeri gücü, özellikle uçakları ile bu operasyona destek vermiştir. Bir aşiret kavgası gerekçe gösterilerek Temmuz 1931'de çatışmalar başlamış, Irak hükümet güçlerinin Barzaniler karşısındaki başarısızlığı, İngiltere'nin takviyesi ile

¹⁴ Abdurahman İdris el Beyati, "el Biritaniyun İsted'u Melik Kurdistan İla Bağdat", (İngilizler Kürdistan Kral'ın Bağdat'a çağırıldılar), *Az Zaman*, 16 Eylül 2008.

¹⁵ "Hukümet Kurdistan İkteşefne 4 Milyarat Bermil Nafit", (Kürdistan Hükümeti 4 Milyar Varil Petrol Bulduk), *Az Zaman*, 18 Nisan 2009.

başarıya dönüştürülmüştür. Ayaklanma bölgeleri, Kasım 1931'den Nisan 1932'ye kadar aralıklı, Nisan 1931'den Haziran 1932'ye değin bombardıman altına alınmışlardır. Sonunda 21 Haziran 1932 tarihinde, Şeyh Ahmet Barzani, 400 kadar adamıyla birlikte sınırı geçip Türk yetkililerine sığınmışlardır. Çok ilginçtir ki, İngiliz kaynakları Kasım 1931'de “*Kendimi İngiliz uçaklarına teslim etmektense açık düşmanlarım olan Türklere teslim olmayı yüz kere yeğ tutarım*” dediğini bildirmektedir. Şeyh Ahmet ve adamlarını; aşiretin diğer mensupları izlemiştir. Üç komutan ve toplam 1.700 kişilik mülteci grubu, Binbaşı Şükrü Kanatlı yönetimindeki Türk ordusu tarafından çok iyi karşılanmıştır. İki yıl önce Oramar'da Türk ordusunu arkadan vuranlar, bu sefer misafirperverlik ve “teslim olana” dokunmama geleneği ile karşılanmıştır. Nitekim bunu yıllar sonra Molla Mustafa Barzani de itiraf etmiştir:

“Biz Türkiye’de asılmayı bekliyorduk. O tarihlerde İngilizlerle Türkler ve Iraklılar iyi ilişkiler kurmuşlardı. İngilizlerin talebi üzerine Türkler bizi asabilirdi. Ancak biz Türkiye’ye seve seve ölüme gelmiştik. Fakat Türkiye’de beklediğimiz akabet bizi karşılamadı. Nitekim orda iyi muamele gördük. Bizî şehirden şehre alıp götürdüler. Daimi bir yerde oturtmadılar. Büyük ağabeyim Şeyh Ahmed’i Erzurum’a gönderdiler. Bizî birbirimizden ayırıyorlardı. Herhangi bir harekette bulunmamızdan endişe olunuyordu. Bunu sezüyorduk. Bizî iyi muamele ettiler”¹⁶

Bu şartlar altında İngiltere, Irak’ın bağımsızlığını tanıyabilmiştir. Irak, 1932 tarihinde, İngiltere’nin mandaterliğinden kurtularak bağımsızlığını ilan etmiştir. Irak Bağımsızlık Anlaşması 30 Ekim 1932 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹⁷ Bu sırada Irak devleti, İngilizlerin direktifiyle Milletler Cemiyeti’ne sunduğu belgede Kürtlere bazı kültürel haklar tanımıştır. Irak’ta istikrarın nispeten sağlanmasıyla birlikte, Şeyh Ahmet, Kardeşleri Muhammed Sadık, Molla Mustafa ve adamlarının Barzan’a geri dönmesine izin vermiş, ancak Irak hükümeti onlara karşı Türkiye’den operasyon talebinde bulunmuştur. Türkiye de böyle bir operasyon yapmamıştır. Fakat daha sonra Barzani ailesi, 1934’te yeni Irak yönetimine teslim olmuştur. Irak yönetimi de bunların bir kısmını tutuklamıştır. 13 Mayıs 1934 tarihinde, Irak yönetimi genel bir aflla Barzani aşiretinden tutuklananları serbest bırakmıştır. Ancak Şeyh Ahmet, Kardeşleri Muhammed Sadık ve Molla Mustafa, Bağdat’ın güneyinde yer alan Babil’e sürülmüşlerdir. Molla Mustafa Barzani Babil’den Kaçarak Halil Hoşevi’ye katılmış ve yönettiği milis güçleriyle de Revanduzu ele geçirmiştir. 1936’da Barzaniler, yakalanan Molla Mustafa ile birlikte, Süleymaniye şehrine sürülmüşlerdir. Bu tarihten sonra aşiretin yönetiminde ipler Şeyh Ahmet’ten Molla Mustafa Barzani’ye geçmiştir. Böylece Molla Mustafa, Kürt hareketinde Mahmut Berzenci’den sonra yeni bir figür olarak ortaya çıkmıştır. Molla Mustafa tıpkı Şeyh Mahmut gibi dini motiflerden yararlanmakla ve ailesinin dini nüfuzunu kullanmakla

¹⁶ Ahmet Uçar, “Hahamların Torunları”, *Tarih Düşünce*, Sayı: 12, Aralık 2002, s. 28.

¹⁷ Sayim Türkmen, *ABD Orta Doğu ve Türkiye*, Nobel Yayınları, Ankara, 2007, s. 117–118.

birlikte Kürtlerin bağımsızlık kavgasını başlatmıştır.¹⁸ Kürt hareketi II. Dünya Savaşı başladığında yine tırmanışa geçmiştir. Dış destek olgusundan tarih boyunca hiçbir zaman bağımsız olamayan Kürt hareketinin bu yeni yükselişindeki zamanlama elbette ki tesadüfi değildir. Zira 1941 yılına gelindiğinde, Irak'ta iki muhalif grubun yükselişi söz konusu olmuştur. Bu iki gruptan birisi Irak Komünist Partisi, diğeri ise, Irak milliyetçi hareketidir. Neticede Ortadoğu'da yükselen Arap milliyetçiliğinin Irak kanadını temsil eden milliyetçi Irak subaylarının yaptığı darbe sonucu, İngiliz karşıtı olan Reşit Âli Gaylani başkanlığa getirilmiştir. Bunun üzerine İngiltere Irak'a müdahale etmiş ve etkin bir hava saldırısından sonra da direnen Irak ordusunu püskürtmüştür. Bu dönemde İngilizlerin desteğiyle Kürtler rejime karşı ayaklanma planları yapmışlarsa da, Gaylani rejiminin kısa sürmesi bunu gereksiz kılmıştır. Dolayısıyla 1941 yılında Kürt milliyetçileriyle İngilizler arasında başlayan yakınlaşma, 1943 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra kopma noktasına gelmiştir. 1943 yılında Molla Mustafa sürgünde bulunduğu Süleymaniye'den kaçıp kuzeydeki Barzan bölgesine yerleşmiş ve burada Kürt hareketini başlatmıştır. Başlangıçta Irak kuvvetlerini yenilgiye uğratmıştır. Ağır bir baskı altına alınan Nuri Sait hükümeti, Barzani'nin isteklerine olumlu yanıt vermek zorunda kalmış ve neticede bu görüşmeler Nuri Sait hükümeti devrilip yerine Adnan Paçacı hükümetinin geçmesine dek devam etmiştir. Ancak Irak hükümeti ile İngiltere arasındaki krizin aşılmasıyla birlikte, Nuri Sait tekrar Irak'ın başbakanı olmuştur. Bu sırada Irak yönetiminin Barzani tarafından öne sürülen özerklik talebini kabul etmemesi üzerine, Kürtler tekrar ayaklanmışlardır.¹⁹

1946 yılında başlayan ayaklanmanın, İngiliz Hava Kuvvetleri'nce bastırılması sonucunda, Molla Mustafa Barzani 10 bin adamıyla birlikte İran topraklarına sığınmıştır. Bu tarihlerde İran, Müttefikleri olan Sovyetler Birliği ve İngiltere tarafından işgal edilmiş durumda idi. Savaş sonunda İngiliz kuvvetleri İran'ı terk ederken, Sovyetlerin İran'dan çıkması başta İngiltere olmak üzere, müttefik kuvvetleri kuşkulandırmış ve bu nedenle Amerikan Başkanı Harry Truman, Sovyetler Birliği'ne sert mesajlar göndermiştir. Molla Mustafa Barzani burada Irak Kürdistan Demokratik Partisi'ni (KDP) kurmuştur. Amaç, Sünni dindar Kürtler tarafından tasvip edilmeyen Komünist Partisi (IKP) çatısı altında faaliyet gösteren Kürtleri bu partiye kazandırmaktı. Nitekim öyle de oldu. Bu gelişmeyle birlikte, İran'daki bu karışık ortamda Sovyetler Birliği'nin desteğiyle

---

¹⁸ Vedat Durmaz Uçar, *Orta Doğu'da Sığınan Artan Stratejik Değeri*, IQ Yayınları, İstanbul, 2002, s. 17-18.

¹⁹ Dursun, *age.*, s. 124.

Kadı Muhammed önderliğinde "*Mahabad Özerk Kürt Cumhuriyeti*" ilan edilmiştir. Molla Mustafa Barzani de Özerk Cumhuriyet'in savunma bakanı olmuştur.²⁰

Amerika Birleşik Devletlerinin baskısıyla Moskova, Mahabad'a olan desteğini çekmiş ve Rus askerleri İran'ı terk etmiştir. İran'ın tekrar Şah'ın kontrolüne girmesiyle Kadı Muhammed ile birlikte bazı Kürt liderler idam edilmiştir. 27 Mayıs 1947 tarihinde Molla Mustafa 500 Peşmergeyle birlikte, Sovyetler Birliği'ndeki Nahçıvan bölgesine yerleşmiştir.²¹ Bu süreçte Barzani'nin Sovyetlere sığınmasıyla Kürdistan Demokratik Partisi içindeki sol gruplar güçlenmiş, bu da parti içinde sağ – sol çekişmelerine sebep olmuştur. Nitekim bir müddet sonra, İbrahim Ahmed'in genel sekreterliğe gelmesiyle, sağ temsil eden aşiret liderlerinin parti ile olan ilişkileri kesilmiş ve sol eğilim daha da güçlenmiştir. Marksist – Leninist bir dünya görüşüne sahip olan İbrahim Ahmed, İngiltere ikinci vatanıdır dediği için birçok Kürt tarafından İngiliz ajanı olarak itham edilmiştir. İbrahim Ahmed'in liderliğindeki Kürdistan Demokratik Partisi (KDP), 1957 yılında Irak Komünist Partisi'nin (IKP) Kürdistan seksiyonunun partiden ayrılarak Kürdistan Demokratik Partisi'ne (KDP) katılmasıyla isim değiştirmiş ve Birleşik Kürdistan Demokratik Partisi olmuştur. Bu gelişmelerin hemen ardından 1958 yılında General Abdülkerim Kasım askeri bir darbeyle Kraliyet rejimine son vererek iktidarı ele geçirmiştir. Yeni rejim kısa bir süre sonra da, 1926 Irak Anayasası'nı iptal ederek, yerine bir "*Geçici Anayasa*" ilan etmiştir. Geçici Anayasa'nın 3. Maddesinde, Irak Kürtleri'nin varlığını kabul etmesine rağmen, Türkmenleri göz ardı etti. Bunun yanı sıra,²² yine geçici anayasada, "*Arapça ve Kürtçe Irak'ta resmî dildir*" hükmü yer almıştır. Böylece, âdemi merkeziyet veya özerklik sistemini savunan Kürtlerin bir kısmı, Irak Geçici Anayasası'nın 3. ve 9. maddelerini esas alarak, Irak Cumhuriyetinin Araplar ve Kürtler tarafından kurulduğunu ifade etmişlerdir. Bu nedenle Kürtlerin hedefi Irak çatısı altında bir özerk ya da ademi merkeziyete dayalı bir yönetime sahip olmak idi. Nitekim bu tez hem Barzani hem de büyük bir Kürt camiası tarafından desteklenmiştir. Bu düşünceleri hayata geçirmek isteyen Molla Mustafa Barzani, Kasım'ın çıkardığı aftan yararlanarak Sovyetler Birliği'nden Irak'a dönmüştür. Irak'a dönen Molla Mustafa Barzani partinin yeniden başkanlığına getirilmiş, parti ise 1960 yılında yeniden isim değiştirerek bugünkü şekli olan KDP'ye dönüşmüştür. Kasım'a dönük içeride Arap milliyetçi tabanın tepkisi yükselişe geçmiştir. Kasım bunları dengelemek için, Aralık 1960 tarihinde partilerin siyasi yaşama katılmasını sağlayan bir yasa çıkarmıştır. Bu arada Irak Komünist Partisi (IKP) ile Kürdistan Demokratik

²⁰ Hakkı Öznur, *Cabaşların Savaşı Kuzey Irak Kürt Hareketi ve Musul-Kerkük Meselesi*, Altınküre Yayınları, Ankara, 2003, s. 62–63.

²¹ Türkmen, *age.*, s. 119.

²² Hasan Özmen, *el Turkuman Fil Iraq ve Hukuk el İnsan*, (Irak Türkmenleri ve insan hakları), 2. Baskı, Kozan Yayınları, Ankara, 2004, s. 149.

Partisi (KDP) legal partiler olarak siyasi sürece katılmışlardır. Kasım, Arapları Kürtler ile dengelemek istemiştir. Kasım ile Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) arasındaki bahar havası uzun sürmemiştir. Kasım Kürtlerin özerklik talebine karşı çıkınca, Molla Mustafa hemen Sovyetler Birliğine giderek General Kasım'ın kendilerine vaad ettiği özerklik hakkının verilmesini istemiştir. Ancak Sovyetlerden olumlu yanıt alamamıştır.²³

Bu gelişmeyle birlikte Kürtler İngiltere ile Amerika'ya yakınlaşmaya başlamışlardır. Nitekim 23 Şubat 1960 tarihinde İngiltere'nin Bağdat Büyükelçisi ile Barzani arasında Türkiye'nin de sert tepkisini çeken ilk görüşme gerçekleşmiştir. Bunla yetinmeyen Kürtler Amerikan desteğini aradığı yeni bir sürece girmiştir. Ancak bu tarihte beklenen destek İsrail'den gelmiştir. Bunun yanı sıra Amerika da Kürtlerden İran üzerinden desteğini esirgememiştir. Daha sonra Kürtler Kasım'a karşı ayaklanmışlardır.²⁴ Bu ayaklanma Kasım tarafından bastırılrsa da, sorun 1963'e dek devam etmiştir. 1958 darbesinden sonra Irak'ta gücünü artırmaya başlayan Baas'ın 8 Şubat 1963 tarihinde General Kasım'a karşı yapılan darbenin içerisinde yer alması ile beraber bu ülkede denetimi ele geçirmesi söz konusu olmuştur. Nasırcı General Abdüsselam Arif mareşal rütbesiyle Devrim Komuta Konseyi Başkanlığı'na getirilirken, başbakanlığa darbe liderlerinden Ahmet Hasan el Bekir getirilmiştir. İşte bu dönemde Baasçılar ile Molla Mustafa Barzani arasında müzakereler tekrar başlamıştır.²⁵ Arif, Komünizmle savaşım ve Irak'ın bağımsızlığını koruma yönündeki açıklamalarının ardından 11 Şubat 1963'te yeni yönetimi tanımıştır. Önce darbeye destek veren Molla Mustafa Barzani'ye özerklik tanınması gündeme gelmiştir. Arap sosyalizmi düşüncesinin Liderlerinden Nasır ve Bin Bella Kürtlere özerklik verilmesini destekleyen açıklamalar yaptılar. Irak, 6 Mart 1963'te Kürtlere özerklik tanınmasının söz konusu olmadığını açıklarken, 9 Mart 1963'te de "*ademi merkezîyet esası içinde Kürtlerin milli haklarını tanıdığı*" resmen açıklamıştır. Özerklik dışişleri, ulusal savunma ve maliye dışında yönetimin diğer alanlarını kapsamaktaydı. Baas yönetimi özerkliği kabul etmiştir. Ancak, uygulamada sorun çıkmıştır. 10 Haziran 1963'te Devrim Komuta Konseyi, Irak'ın kuzeyindeki durum hakkında bir bildiri yayınladı. Barzani'ye 24 saat içinde silah bırakmazsa operasyon başlatılacağı duyuruldu. Molla Mustafa'nın silah bırakmaması üzerine operasyon başlatıldı. ²⁶ Baas ağırlıklı yönetim nedeniyle Irak'ta konumu oldukça zayıflayan Sovyetler Birliği, yaptığı resmi

²³ Charles Tripp, *A History of Iraq*, Published by Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s. 220-224.

²⁴ Dursun, *age.*, s. 137.

²⁵ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s. 288.

²⁶ Eral Tellal, *SSCB-Türkiye İlişkileri 1953-1964*, Mülkiyetler Birliği Vakfı Yayınlar, Ankara, 2000, s. 173-174.

açıklamada “*Irak Devletinin Kürtlere karşı sürdürdüğü mevcut politikanın Orta Doğu barışını tehlikeye sokması halinde, Sovyetler Birliği’nin buna ilgisiz kalmayacağı*” ilan etmiştir.²⁷ Bu bağlamda, Temmuz 1963’te İran başta olmak üzere, Türkiye ve Suriye’ye bir nota yollayarak Kürt katliamının durdurulmasını istemiştir.²⁸ Bu süreçte Kürt hareketi Batıya açılma çabalarına rağmen, İngiltere ve Amerika’nın bu konuda netleşmeyen politikaları yüzünden, halen Sovyetler Birliği’ne daha yakın olan konumunu muhafaza etmiştir. Irak’taki Sovyet ağırlığı yeniden hissettirilmiş, 18 Kasım 1963’te aciz kalan Arif, Molla Mustafa Barzani ile gizli bir işbirliği içinde gerçekleştirdiği bir darbeyle tüm Baasçılarla beraber, Baasçı Başbakan Ahmet Hasan el Bekri’yi de görevden uzaklaştırmış ve 1964 yılında sermayenin Irak’tan kaçışına neden olan büyük bir millileştirme politikasıyla beraber sosyalist bir devlet politikasını Irak’ta hâkim kılmıştır. Bu da İngiltere’ye ve Amerika’ya yakın duran Irak’ın yeniden Sovyetlerle ve Nasır’la yakınlaşmasına neden olmuştur.

Doğal olarak Arif ile Barzani arasında gerçekleşen ateşkesle, iki yıl süren bir sessizlik dönemi yaşanmıştır. Fakat bu sessizlik dönemi ayrılıkçı Kürt hareketi içinde hizipleşmelerin yaşandığı bir dönem olmuş, KDP içinde sözde sol kanadı temsil eden Talabani ve İbrahim Ahmet, Barzani’yi “feodallikle ve ABD ve İran Şahı ile işbirliği yapmakla” suçlayarak partiden kopmuşlardır. Fakat ilginçtir ki, Molla Mustafa Barzani’yi İran Şahı’yla işbirliği yapmakla suçlayan bu sol söylem sahibi Talabani partiden ihraç edilince yine İran’a sığınmıştır. 1966 yılının Nisan ayına gelindiğinde, sol eğilimi güçlenen Arif bir helikopter kazasında ölmüştür.

Bu gelişme üzerine, Irak’ın liderliğine kardeşi Abdurrahman Arif getirilmiştir. Başbakanlık koltuğuna da koyu bir İngiliz taraftarı olan Abdurrahman Bezzaz getirilmiştir. Bu da İngilizlerinin Irak’taki konumunu daha da güçlendirmiştir. Nitekim kısa bir süre sonra Barzani’ye karşı kapsamlı bir askeri operasyon gerçekleştirilmiştir. Bu askeri operasyon sırasında Talabani kendine bağlı güçlerle Bağdat’ın yanında yer almış, fakat hükümet ayaklanmayı bastırmakta zorluk çekince, 15 Haziran 1966’da yeni bir ateşkes yapmak zorunda kalmıştır.

“*Kürtçenin resmi dil olması, eğitim, sağlık ve belediye hizmetlerine yönelik bölgesel bir meclis kurulması, bölgede çalışacak kamu görevlilerinin Kürt olması ve Kürtlerin nüfusları oranında diplomatik ve askeri hizmetlerde temsil edilmeleri*” gibi oldukça geniş imtiyazlar içeren Bezzaz’ın bu anlaşması Kürtler için tarihi ve büyük bir siyasi kazanım olmuştur. Fakat iç kamuoyunda zayıflayan Bezzaz yönetiminin bir süre sonra istifa etmesi bu anlaşmanın askıya alınmasına neden olmuştur. Bu olayla birlikte Baas tekrar iktidarı ele geçirmiştir.²⁹

²⁷ Dursun, *age.*, s. 141-142.

²⁸ Tellal, *age.*, s. 175.

²⁹ Dursun, *age.*, s. 142-144.

De Facto Özerk Bölge (1970 – 1991)

Baasçılar 17 Temmuz 1968 tarihinde, kansız bir darbeyle tekrar iktidara gelmeyi başarmışlardır.³⁰ Baasçılar mevcut durum karşısında, her şeyden önce dış müdahaleyi önlemek ve Kürtlerin tehdit mahiyetindeki isteklerine karşı koyabilmek için, iç politikalarını düzenlemek zorundaydılar. Bu amaçlar doğrultusunda, Yevgeniy Primakov'un çözüm formülü üzerinde mutabakat sağlamışlardır.³¹ Böylece Baas Partisi'nin ikinci adamı olan Saddam Hüseyin ile Molla Mustafa Barzani arasında, Navpırdan'da küçük bir okulda, 11 Mart 1970 Anlaşması imzalanmıştır. 11 Mart 1970 Anlaşması, Sovyetler Birliği'nin desteğiyle sağlandığı için, bir süre sonra Amerika Birleşik Devletleri tarafından sağlanan yardım kesilmiştir.³² Kürdistan Demokratik Partisi'nin (KDP) bölgesel ve uluslararası dengelerde elindeki en önemli iki koz olarak görülen 1970 Anlaşması ve 1974 Özerklik Yasası, Bağdat'ta monarşinin yıkıldığı 1958 yılından bu tarafa Kürtlere en çok hak tanıyan belgeler olarak tanınmaktadır. Bir diğer deyişle 1970 Anlaşması, Kürdistan Demokratik Partisi'nin Bağdat'la 1961, 1963, 1964, 1966 ve 1970 yıllarındaki müzakere ve fikir alışverişinden sonra ulaştığı bir noktadır.

1970 Anlaşması ana hatlarıyla kültürel, idari ve siyasi hakların geliştirilmesi, örgütlenmeye konan sınırların kaldırılması ve toprak reformu vaadi içermektedir.

15 Maddelik 1970 Anlaşması'nın maddeleri şöyle sıralanabilir:

1. Kürtçe dili, Kürt bölgelerinde resmi dil olup, Kürt okullarında eğitim dili Kürtçedir.
2. Hükümet, Kürtlere karşı bakanlık, kamu hizmetleri, askeri ve diğer görevlerde ayrımcılık yapılmayacağını taahhüt etmektedir.
3. Hükümet, Televizyonda Kürtlerin meseleleri hakkında özel programlar hazırlamayı planlamakta olup, Kürt bölgelerinde daha fazla sayıda ve daha iyi okullar açacaktır.
4. Kürt bölgeleri, polis ve güvenlik görevlileri dâhil olmak üzere, Kürt yetkililer tarafından idare edilecektir.
5. Kürtler kendi öğrenci, gençlik, kadın ve öğretmen örgütlerini kurabilirler.

³⁰ İbrahim Halil Ahmed, Cafer Abbas Humidi, *Tarih el Irak el Muasır*, (Çağdaş Irak Tarihi), Dar el Kutup Yayınları, Musul, 1989, s.242; Muhammed Hassan, David Pestieau, (2005), *İşgal Altındaki Ülke Irak*, Papirüs Yayınları, İstanbul, 2005, s. 88.

³¹ Primakov, *age.*, s. 43-44.

³² Ersal Yavi, *Kürdistan Ütopyası 1. Dosya*, Yazıcı Yayınları, İzmir, 2006, s. 404; Jothan Randel, *Durub Kurdistan Kema Selektebu*, (Kürdistan yollarından izlenimlerim), Arapçaya Çev. Fadi Hammud, Darul Anhar Yayınları, Bayrut, 1999, s. 198.

6. Ayaklanma sırasında hükümetteki memuriyetlerini bırakan Kürtler, yeniden işe alınacaktır.

7. Kürt bölgelerinin geçmişte çektikleri zorlukların tazmin edilmesi ve savaşta ölen Kürtlerin ailelerinin ücretsiz barınmalarının sağlanmasının yanında, ekonomik kaynaklar adil olarak dağıtılacaktır.

8. Kürt ve Arap köylüler evlerine döneceklerdir.

9. Toprak reformu Kürt bölgelerinde hızlandırılacaktır.

10. Kürt dili ve milleti tanınacaktır.

11. Kürtler yayın istasyonlarını ve ağır silahlarını hükümete devredeceklerdir.

12. Devlet başkan yardımcılarında biri Kürt olacaktır.

13. Kürt eyaletleri, anlaşma doğrultusunda idare edilecektir.

14. Devlet, Kürt çoğunluğunun bulunduğu yerleri belirlemek üzere nüfus sayımı yapacaktır.

15. Kürtler mecliste orantılı olarak temsil edileceklerdir.³³ (EK: 1)

Anlaşmada yer alan maddeler Baas Partisi içinde yoğun tartışmalara neden olmuştur. Irak yönetimi ayrıca, Kerkük'ün özerk Kürt bölgesine dâhil olup olmayacağını belirleyeceği referandum meselesi üzerinde Kürtler ile anlaşmıştır. Bu durum üzerine Sovyetler Birliği yöneticileri, Irak Cumhurbaşkanı Ahmet Hasan el Bekir'e gönderdikleri telgrafta; "*Biz bu anlaşmanın yerine getirilmesinin Irak Cumhuriyeti'nin iki kardeş halkı Araplarla Kürtler arasındaki dostluğun ve ulusal birliğin pekiştirilmesine yardımcı olacağı inancındayız*" ifadesi yer almaktadır. Baas rejimi 1 Haziran 1972'de Baas partisi Irak petrolünü millileştirdikten sonra,³⁴ Sovyetler Birliğiyle on beş yıllık bir dostluk ve işbirliği anlaşması imzalanmıştır.³⁵ Bu da Baas rejiminin elini daha da güçlendirmiştir. 11 Mart 1974'e gelindiğinde Özerklik Yasası Devrim Komuta Konseyi tarafından açıklanmıştır.³⁶ Böylece Cumhurbaşkanı Ahmet Hasan el Bekir ve Yardımcısı Saddam Hüseyin dört yıl önce Kürtlere verdikleri sözü yerine getirmiş oldular. Aslında Özerklik Yasası Baas'ın bir önceki yasasından daha da ileri olmasına rağmen, Kürtler tarafından kabul görmemiştir. Baas ile Kürtlerin arasında anlaşmazlığın temelinde 1., 13., 17., 18. ve 19. maddeler vardı. Başka bir deyişle, Kürtler, Kerkük şehrinin Özerk Bölge sınırlarına dâhil edilmesini istemişlerdir. Ancak bu talep Baas rejimi nezdinde kabul görmemiştir. Çünkü Baas Kerkük'ü

³³ Muhammed İhsan, *Kurdistan ve Dewamet el Harp*, (Kurdistan ve), Dar al-Hikma Publishing and Distribution, London, 2000, s. 253-270.

³⁴ Türkmen, *age.*, s. 257.

³⁵ Randel, *age.*, s. 199; Mesud Barzani, *Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi-II*, Doz Yayınları, İstanbul, 2005, s. 279.

³⁶ Chris Kutschera, *Kürt Ulusal Hareketi*, Çev. Fikret Başkaya, Avesta Yayınları, İstanbul, 2001, s. 352.

bir Türkmen şehri olarak görüyordu. İşte Kerkük meselesi yüzünden Kürtler müzakereleri askıya almışlardır. Bunun üzerinde hükümetteki Kürt bakanlar ve Kürt valilerin tamamı istifa ederek Bağdat'tan ayrılmışlardır. Bu gelişme üzerine Bağdat, Kürtlerin Ulusal Cephe'ye dönmeleri için on beş günlük süre tanıdığını belirten bir ültimatoma verdi. Bağdat Kürtlere verdiği ültimatoma uymadıkları gerekçesiyle, beş Kürt Bakan'ın yerine beş ayrı bakan atamıştır. Bu bakanların başında Kürtler tarafından hain olarak nitelendirilen Bağdat güdümlü Kürdistan Demokratik Partisi'nin (KDP) Başkanı Haşim Akravi gelmektedir. Bu bakanlarla birlikte Kürt kökenli Taha Maaruf devlet başkanı yardımcılığına getirilmiştir. Böylece 11 Mart Anlaşması askıya alınmıştır. Bu gelişme üzerine Irak ordusu ani bir taarruza geçerek Kürtlerin hâkimiyeti altında olan toprakları geri almıştır. Kürtler Şah'ın küçük çaplı desteğiyle ayakta kalabilmişlerdir. Sovyetler Birliği, Bağdat ile ilişkilerinin iyi olduğu için Kürt milislerine mesafeli yaklaşmıştır. Ancak İran Sovyetler Birliği'nin aksine Kürtlere desteğini esirgememiştir. Çünkü bu dönemde Bağdat ile Tahran arasında Şattül Arap krizi doruk noktalara ulaşmıştır. Bu faktörün farkına varan Irak yönetimi, İran ile masaya oturarak bu sorunun çözmeye çalışmıştır. Bunun üzerine Irak, İran ve Türkiye Dışişleri Bakanları Amerika Birleşik Devletleri'nin bilgisi dâhilinde İstanbul'da bir araya gelmişlerdir. Bu toplantıda İran – Irak sınırını yeniden tayin eden bir anlaşma metni üzerinde mutabakat sağlanmıştır. Buna göre; İran ve Irak sınırınının 25–30 km. derinliğinde yer alan Kürt yerleşim merkezlerini tahliye edip ahalisinin de şehirlerde iskân edilmesi üzerinde anlaşılmıştır. Bununla da yetinmeyen Irak yönetimi, İran Şahı'nın Kürtlere sağladığı desteği kesmesi durumunda, İran'ın Ervendrud üzerindeki hâkimiyetini tanıyacağını taahhüt etmiştir.³⁷ Bu toplantıdan altı ay sonra, Cezayir'in başkentinde, Saddam ile İran Şah'ı arasında Cezayir Anlaşması imzalanmıştır. 6 Mart 1975 tarihinde, Şattül Arab sorununu çözümleyen Cezayir Anlaşması Kürtlere yönelik İran desteğinin tamamen kesilmesine yol açmıştır.³⁸ Böylece Kürtler hem askeri hem de siyasi açıdan büyük bir yenilgiye maruz kalmışlardır. Bu da Kürt siyasi hareketi için bir dönüm noktası olmuştur. Talabani sertlik yanlısı çevresi ile birlikte, Kürdistan Demokratik Partisi'nden ayrılmış³⁹ ve 1976 yılında da Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin kurulduğunu ilan etmiştir.⁴⁰ Dolayısıyla

³⁷ Ali Rıza Şeyh Attar, *Kürtler Bölgesel ve Bölge Dışı Güçler*, Çev. Alptekin Dursunoğlu, Anka Yayınları, İstanbul, 2004, s. 163.

³⁸ Milton J. Esman, Itamar Rabinovich, *Orta Doğu'da Etnisite Çoğulculuk ve Devlet*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2004, s. 334; Hişyar Özalp, "Tarihi Perspektifile Güney Kürdistan'ın Hukuki Statüsü", *Serbesti*, Sayı 22, Güz 2005.

³⁹ İrfan Kaya Ülger, "Düşman Kardeşler: KDP ve KYB", *Avrasya Dosyası*, Cilt 2, Sayı 3, Sonbahar 1996, s. 212.

⁴⁰ Kreyenbroek Sprel, *Kürtler Güncel Bir Araştırma*, 2. Baskı, Çev. Yavuz Alogan, Cep Yayınları, İstanbul, 2003, s. 32.

Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) üç farklı gruptan oluşmaktadır: 1) Marksist – Leninist, çoğunluğu Kürt öğrencilerden oluşmaktadır 2) Kürdistan Sosyalist Hareketi grubu 3) Celal Talabani'nin kişisel taraftarları. 1978 yılında iki parti arasında kanlı bir çatışma yaşanmıştır. Bu çatışmada Kürdistan Yurtseverler Birliği yenilerek parçalanmıştır. Kürdistan Yurtseverler Birliği'nde (KYB) bir grup olan Kürdistan Sosyalist Hareketi, daha önce Kürdistan Demokratik Partisi'nden (KDP) ayrılan ve Kürdistan Birleşik Sosyalist Partisi'ni kuran Mahmut Osman ile birleşerek, "Irak Kürdistan Sosyalist Partisi'ni kurmuşlardır.⁴¹

Aslında Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) ile Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) arasındaki anlaşmazlığın temelinde siyasi çekişme vardır. Bu ayrışmanın tekabül ettiği sosyo-kültürel ayrışmaya da vurgu yapmak gerekmektedir. Bugün Irak Kürtçesinin iki farklı lehçesi konuşulmaktadır: Sorani ve Behdinan (Kurmançî). Sorani Lehçesi daha çok Süleymaniye'yi de için alan Zap Suyu'nun doğu kesiminde konuşulurken, Behdinan Lehçesi ise Duhok'u içine alan Zap Suyu'nun batı kesimlerinde konuşulmaktadır. Bu iki lehçe aynı zamanda siyasi bir kırılma noktasına tekabül etmektedir. Celal Talabani'nin partisi Kürdistan Yurtseverler Birliği'nde (KYB) Soranca konuşulan bölgelerde etkinken, Barzani'nin partisi Kürdistan Demokratik Partisi ise Behdinan Lehçesi konuşulan bölgelerde hâkimdir. Aşiret sistemi daha çok Behdinan Lehçesi konuşulan bölgede güçlüyken, Sorani bölgeleri bir asır boyunca Kürtçe kitapların, dergilerin ve gazetelerin basıldığı ve milliyetçi söylemlerin üretildiği bir merkez konumunda olmuştur. Bunun sonucu olarak bu bölgeler kültürel ve ekonomik olarak Behdinan bölgesinden daha ileridedir. Bu durum grupların birbirine algılamalarına da yansımaktadır. Soranca konuşanlar diğerlerini feodal ve dini konularda fanatik olarak algılamakta, Behdinanca konuşanlar Soranca konuşanları güvenilmez ve kibirli görmektedirler.⁴² Bu iki grup İslam dinine mensup olmakla birlikte aralarında inanç farkı vardır. Bahdinan Kürtleri arasında Nakşibendî tarikatı yaygındır. Soran Kürtleri arasında ise Kadiri Tarikatı yaygındır.⁴³

Kısaca özetlemek gerekirse, Baas, Irak'ın kuzeyine hâkim olduktan sonra, 1991 yılına kadar bölgeyi, kurduğu Kürdistan Demokratik Partisiyle birlikte "özerk bölge" adı altında idare etmiştir. Bu tarihten sonra da bölge iki Kürt grubun himayesine girmiştir.

⁴¹ Yaşar Yazıcıoğlu, *Kuşatılan Tüerkîye*, Algi Yayınları, Ankara, 2004, s. 165.

⁴² Kemal İnat, "Irak: ABD ve Saddam Hüseyin "İşbirliği" ile Gelen Yıkım", *Dünya Çatışmaları*, Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Edi.), 1. Cilt, Nobel Yayınları, İstanbul, 2010, s. 235.

⁴³ Hasan Özmen, "Kuzey Irak'ta Kürt İhtilaflarının Nedenleri", *Avrasya Dosyası*, Cilt 3, Sayı 1, İlkbahar 1996, s. 56.

Federal Bölge (1991 – 2003)

Kuveyt'in işgali ile beraber Güvenlik Konseyi derhal harekete geçirilmiştir. Buradan, Irak'ın “*Kuveyt'ten çekilmesine*” ve “*ambargo uygulanmasına*” dair üst üste, 660 ve 661 (1990) sayılı kararlar alınmıştır. Sürdürülmekte olan diplomatik çalışmaların ve arabulucu faaliyetlerin sonuçsuz kalması üzerine BM Güvenlik Konseyi, 30 Kasım'da aldığı 678 (1990) sayılı kararla, Irak'ın Kuveyt'ten çıkmasını talep eden daha önceki 660 (1990) sayılı karar gereğinin yerine getirilmesini sağlamak üzere “*her imkâna başvurulması*”nı, yani kuvvet kullanılmasını kabul etmiş, Irak'a 15 Ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt'i boşaltmasını tebliğ etmiştir. 12 Ocak 1991'de Amerikan Kongresi, Başkana kuvvet kullanma yetkisi vermiş ve 17 Ocakta Irak'a karşı devam eden şiddetli bir hava ve 24 Şubat'ta da kara saldırısı başlamıştır.⁴⁴ Askeri ve ekonomik açıdan önemli kayıplara uğrayan Irak, 27 Şubat 1991 tarihinde Kuveyt'ten çekileceğini ilan etmiş ve ertesi gün de ABD Başkanı George Bush'un açıklamasıyla II. Körfez Harekâtı son bulmuştur.⁴⁵

Savaşın sona ermesiyle birlikte, Şiiiler Saddam'a karşı ayaklanarak Irak'ın güneyini ele geçirmişlerdir. Bunun üzerine örgütlü Kürt grupları da kısa bir süre sonra Dohuk, Erbil ve Süleymaniye şehirlerini ele geçirmişlerdir. Baas'ın Şii kentleri almaya başladığı 20 Mart 1991'de, Kürtler Kerkük şehrindeki Baas Partisine ve askeri tesislere saldırmışlardır. Ertesi gün Kerkük Kürt grupların denetimine geçmiştir. 28 Mart'a gelindiğinde ise gelişmeler Kürtlerin aleyhine işlemeye başlamıştır. Irak birlikleri, helikopterlerin desteğiyle Kerkük'e karşı bir saldırıya geçmişlerdir. Bu saldırıdan kısa bir süre içinde kanlı çatışmaların yaşandığı Kerkük tekrar Saddam'ın kontrolüne geçmiştir. 31 Mart'ta Dohuk'un Baas'ın eline geçmesini takip eden günlerde Kürt grupları Süleymaniye, Erbil ve Zaho'dan ayrılarak tekrar dağlara geçmişlerdir. Bu gelişmeyle birlikte on binlerce Kürt, İran ve Türkiye sınırına göç etmişlerdir.

Türkiye'nin bu bölgede uluslararası önlem alınmasına yönelik ısrarı üzerine, BM Güvenlik Konseyi tarafından Nisan 1991'de alınan 688 sayılı kararla, ağır coğrafi şartlarda ölümlerle burun buruna yaşayan Iraklı mültecilere insani yardım için uluslararası ortam hazırlanmıştır. Bu karar doğrultusunda, TBMM'de 17 Ocak 1991 tarihinde, 126 sayılı karar alınmıştır. Böylece Türkiye'nin yardım ve katkısıyla Irak'ın kuzeyinde bir güvenlik şemsiyesi ve insani yardım köprüsü oluşturulmuştur. Bu arada 688. ve 126. kararlara dayanarak Çekiç Güç kurulmuştur. Bununla birlikte, Amerika tarafından 36. enlemin kuzeyinde Irak

⁴⁴ Tuncer Topur, *Yıkımın Adı Barış Orta Doğu*, IQ Yayınları, İstanbul, 2006, s. 226–227.

⁴⁵ Serhat Erkmen, “I. Körfez Savaşı Sonrası İran - Irak İlişkileri”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 6, Sayı 3, Sonbahar 2000, s. 205.

topraklarındaki Kürtleri koruma amacıyla, Irak kuvvetlerine karşı "Uçuşa Yasak Bölge" kuruldu.⁴⁶

36. paralelin kuzeyinin, Irak'ın askeri faaliyetlerine yasaklanmasının ardından Saddam, 14 Nisan 1991'de Baas'ın resmi yayın organı olan *Al Es-Sevre*'de Kürtler ile ilgili bir yazı yayımlandı. Kürtlerin Irak'ın yerli halklarından olduğunu belirten yazıda Saddam, Barzani'yi dış güçlerin oyununa gelmemesi için uyarıyordu. Ancak yazıda önemli olan asıl vurgu, Saddam'ın, Irak'ın "*Monarşi'den beri, Arap ve Kürt halklarından oluşmuş bir devlet*" olduğunu belirtmesiydi. Saddam bu kez Kürt gruplarını yanına çekmek istemiştir. Nitekim bu açıklamadan sonra Nisanın ortasında itibaren Kürdistan Cephesi'ne bağlı örgütler ile Saddam arasında özerklik görüşmeleri başlamıştır. Saddam Kürt cephesiyle 1970 Özerklik Anlaşması'na dayanarak bir otonomi konusunda prensipte anlaşıldığı Talabani tarafından açıklanmıştır.⁴⁷ Kürtlerle Bağdat, özerklik kanununun gelişmiş bir formülü üzerinde mutabakat sağlamışlardır. Söz konusu kanun basılmış, okunmuş ve bütün maddeleri satır satır ve harf harf tartışılmıştır. Nitekim Kürtler bu formülü kabul etmişlerdir. Bununla birlikte partilerinin ülkenin her yerinde siyasi faaliyet göstermesine izin verilmiştir. Ardından "*çok partili sistem*"e geçmek için de bir yıl zarfında kalıcı bir Irak Anayasası hazırlanması planlanmıştır. Bundan başka Kürtlerin Devrim Komuta Konseyi bünyesinde yer almalarına da izin verilmiştir. Ayrıca Peşmergelerin "*Şimur Mubafizleri*" statüsüne getirilmesi anlaşma maddeleri arasında yer almıştır. Bu sırada Talabani başkanlığında bir heyet Amerika Birleşik Devletleri'ni ziyaret etmiştir. O dönemde Dışişleri Bakan Yardımcısı Edwar Georgian'dır. Georgian, Talabani'ye "*siz deli misiniz? Saddam'la anlaşma yapacaksınız?*" demiştir. Böylece Saddam'la Kürtler arasındaki müzakereler askıya alınmıştır. Amerikan yetkilerinin telkinlerini bir kenara bırakacak olursak, Taraflar arasında en önemli anlaşmazlık konusu Kerkük meselesi olmuştur. Yani Kürtlerin asıl amacı Kerkük'ün özerk bölge içine dâhil edilmesidir. Bu gelişmelerden hemen sonra Irak'ın kuzeyinde orduya, emniyet mensuplarına ve devlet memurlarına karşı saldırılara hız verildi. Bu gelişme üzerine Bağdat, ani bir kararla Irak ordusunu ve sivil yönetimlerini 36. Paralelin batısına çekerek, bölgeyi Kürtlere terk etmiştir.⁴⁸ Yani Saddam 1970 Özerk Anlaşması'nda belirlenen sınırların haricine çekilmiştir.⁴⁹

⁴⁶ Levent Kalyon, *Türkiye'nin Savunma Politikaları Üzerine Kırmızı Kim?*, Nobel Yayınları, Ankara, 2010, s. 258.

⁴⁷ Veysel Ayhan, Ferhat Pirinççi, *Saddam Hüseyin & Tarih Yeniden Yazılırken*, Ankara, Platin Yayınları, 2008, s. 181-182.

⁴⁸ Türkmen kazası Kifri bu dönemde Bağdat'ın kontrolünde idi. Ancak Kürtlerin baskısı sonucunda bu kent Kürtlere bırakılmıştır. Bu nedenle kentteki Türkmenler ya evlerini Kürtlere kiralayarak ya da satarak Karatepe, Diyala, Bağdat, Tuzhurmatu ve Kerkük gibi yerlere yerleşmişlerdir. Dolayısıyla bu kazanın Diyala şehrinin idari sınırları içerisinde yer almasına

Bağdat yönetimi 23 Ekim 1991’de bölgedeki bütün memurlarını çekerken, bölgeye yönelik bir ekonomik ambargo başlatmıştır. Bunun sonucunda Irak’ın kuzeyinde tam bir siyasi ve idari kaos yaşanmıştır. Müttefiklerin izledikleri politikanın ve bölgenin Irak idari bütünlüğünden koparılmasının bir sonucu olan bu kaostan çıkmak için önerilen çözüm, yapılacak genel seçimler sonucunda, bölgede yerel bir siyasi otorite tesis ederek, siyasi ve idari düzenlenmeleri yapmak şeklinde gerçekleşmiştir. Washington’un teklifi üzerine Ankara’ya gelen Kürdistan Cephe temsilcileri, Irak’ın kuzeyinde 1970 özerklik anlaşmasına göre yerel yönetimleri oluşturmak için, seçim yapmak istediklerini bildirmişlerdir ve Ankara’nın olurlarını almışlardır. Bunun neticesinde Ocak 1992’de 4 Nisan’da bölgede genel seçimlerin yapılacağı açıklanmış ise de, teknik nedenlerden dolayı seçimler önce 30 Nisan’a sonra 17 Mayıs’a sonra da 19 Mayıs’a ertelenmiştir. Dolayısıyla 19 Mayıs’ta yapılan seçimlere, Kürdistan Cephesine bağlı partiler ile Kürdistan İslami Hareketi adlı Cephe dışı bir örgüt ve bir grup Hıristiyan bağımsız bir liste ile katılmışlardır. Diğer taraftan Irak Milli Türkmen Partisi Genel Başkanı Muzaffar Arslan seçimlerin Irak’ın toprak bütünlüğünü tehlikeye atacağını söyleyerek partisinin seçimlere katılmayacağını açıklamıştır.

Seçimlere 18 yaşını geçmiş, Kürdistan vatandaşı olarak nitelendirilen 1.1 milyon seçmen katılmıştır. Her 300.000 seçmene bir milletvekili düşmüş, yani kurulacak meclis 105 üyeden oluşmuştur. 17 Mayıs’ta yapılan seçimlerde KDP oyların %45’ini KYB ise %44’ünü almıştır. Sosyalist parti oyların %3’ünü, Komünistler %2’sini alarak meclise girmek için gerekli olan %7’nin altında kalmışlardır. Kürdistan İslami Hareketi ise %5’lik bir oya ulaşmıştır. Yapılan görüşmelerden sonra KDP ve KYB’nin %50’şer milletvekili çıkarmaları, Hıristiyan azınlığa ise 5 milletvekili verilmesi kararı alınmıştır. Bahdinan bölgesinde Barzani, Soran bölgesinde ise Talabani üstünlük kazanmıştır. Seçimlerden sonra kurulan parlamentonun başkanlığına KDP’li, yardımcılığına ise KYB’li getirilmiştir. Meclis ilk toplantısını 4 Haziran 1992 yılında Erbil’de Saddam Hüseyin’in yaptırdığı bölgesel parlamentoda yaptı ve bütün üyeler “Kürdistan halkını ve topraklarını koruyacakları”na dair yemin ederek göreve başladılar.⁵⁰

4 Temmuz’da ise KYB’den Dr. Fuat Masum’un başkanlığında ilk bakanlar kurulu oluşturuldu. Kabinede KDP ve KYB, Emekçiler Partisi, Demokratik

---

rağmen, hâlâ haksız bir şekilde Kürtlerin işgali altındır. Ne yazık ki, bu mesele bugüne dek hiçbir platformda dile getirilmemiştir.

⁴⁹ Hamide Nana, *Tariq Aziz Recul ve Qaddıyye*, (Tariq Aziz adam ve sorun), el Muessesa el Arabiyye Yayınları, Amman, 1998, 159–161.

⁵⁰ *Kürdistan Bölgesel Yönetimi*’nin Resmi sitesi, <http://www.krg.org/p/p.aspx?l=14&s=030000&r=366&p=261>

Asuri Hareketi ve Komünist Partisinden 1'er temsilci vardı.⁵¹ Bölgesel hükümet teşkil edilmiş, yerel parlamentonun 5 Ekim 1992 tarihinde aldığı kararla federe devlet statüsü onaylanmış ve bu yapının Erbil, Süleymaniye, Dohuk ve Kerkük'ü içerdği açıklanmıştır.⁵² Böylece fiilen bir devletin temeli atılmıştır. Nitekim Fuat Masum "*Geldiğimiz nokta ne özerklik ne de bağımsızlıktır. İkisinin ortasında bir yerdeyiz nereye doğru gideceğimizi zaman gösterecek*" demektedir.⁵³

Dolayısıyla Kürtler, federasyon fikri telaffuz edilir edilmez dostun da düşmanın da şimşeklerini üzerine çekmiştir. Bağdat, federasyon fikrini ayrımcılık olarak algılamakta, komşu ülkeler bunu, ülkelerine pandora'nın kutusu misali yansımaları olacağı kanaatini taşımıştır. Federasyon düşüncesi öylesine tedirgin ediciydi ki; Suriye, Türkiye ve İran zaman zaman üçlü toplantılar yapmışlardır. İhtiyatlı hareket etme lüzumunun farkında olan Kürtler ise niyetlerinin Irak devletinin bir parçası olmak mı yoksa self-determinasyon hakkı elde etmek mi olacağı konusunda net olmayan beyanlarda bulunmuşlardır.⁵⁴ Bu arada ortakların rolleri de değişmiştir.

1970'li ve 1980'li yıllarda Suriye ve İran, Irak'a karşı Kürtleri desteklemişler, Irak'ın kuzeyindeki yapının ayakta kalmasını istemişlerdir. Türkiye de bu dönemde Iraklı Kürtleri desteklemiştir. Türkiye'nin Irak'ın kuzeyi ile ilgili izlenen politikalarda Kürt devleti taktik tehdit, PKK ise stratejik tehdit olarak algılanmıştır.⁵⁵ Türkiye, Kürtleri dış dünyaya bağlayan tek can damarı; ancak bu rol sayesinde Irak Kürtlerini herkesten daha iyi dizginleyip, baskı altına almayı düşünmüştür. Öte yandan Irak'ın kuzeyinde üslenen Kürdistan İşçi Partisi (PKK)'nin üzerine Irak Kürtlerini salmayı ihmal etmemiştir.⁵⁶ Bu çerçevede her iki grubun Ankara'da temsilcilik açmalarına izin verilmiştir.⁵⁷ Aslında bu temsilcilikler sayesinde Iraklı Kürtler dış dünya ile irtibata geçmişlerdir.⁵⁸ Irak'ın kuzeyinde kurulan Kürt yönetimin üzerinden daha bir buçuk sene geçmemiştir ki ciddi sorunlar baş göstermiştir. Irak'ın kuzeyi fiilen iki bölünmüştür. Talabani ve Barzani kontrol ettikleri bölgelerde kendi yönetimlerini kurmuşlardır.⁵⁹

⁵¹ Ümit Özdağ, (1999), *Türkiye Kuzey Irak ve PKK, Bir Gayri Nizami Savaşın Anatomisi*, ASAM Yayınları, Ankara, s. 80-81.

⁵² Sait Yılmaz, (2011), *Irak Dosyası*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, s. 142.

⁵³ Özdağ, *age.*, s. 80-81.

⁵⁴ Ofra Bengio, (1996), "Irak'ın Toprak Bütünlüğü", *Avrasya Dosyası*, Cilt: 2, Sayı 3, Sonbahar, s. 70.

⁵⁵ Kalyon, *age.*, s. 261.

⁵⁶ Bengio, *agm.*, s. 67.

⁵⁷ "Kerkük'te Gözdağı", *Cumhuriyet*, 10 Ekim 2006.

⁵⁸ Bengio, *agm.*, s. 68.

⁵⁹ Özmen, *agm.*, s. 59.

Soran bölgesi coğrafi konumu itibarıyla İran'ın jeopolitik ilgi alanıdır. Behdınan bölgesi ise, Türkiye'nin jeopolitik ilgi alanıdır. Dolayısıyla Türkiye ve İran bu bölgeler üzerindeki mücadelelerini bu iki grup üzerinden yürütmeye çalışmışlardır. 1993 yılında Irak'ın kuzeyinde bir Başkanlık Konseyi kurulmuştur. Bu konsey her iki Kürt grubu tarafından desteklenmiştir. Bu gelişmeden kısa bir süre sonra İran Kürdistan Demokratik Partisi (İKDP) İran ordusuna dönük faaliyetlerini artırmıştır. Mart 1993'te İran'ın Kürt bölgesinin İran – Irak sınırı boyunca giriştiği ve Eylül'e kadar devam ettirdiği saldırılar birkaç bin Kürdü bir kez daha bölgesinden uzaklaştırmıştır. İran resmi açıklamasında, saldırıların Irak Kürt bölgesinde faaliyet gösteren İran Kürdistan Demokratik partisine bir tepki olduğunu bildirmiştir. Gerek İran Kürdistan Demokratik Partisi gerekse Celal Talabani'nin partisi Kürdistan Yurtseverler Birliği partisi bu iddiaları kabul etmemişlerdir. İran buna rağmen saldırılarını sürdürmüştür. Aslında Batı destekli olarak Irak'ın kuzeyinde güçlenen yeni yapılanma İran'ı çok rahatsız etmiştir. Bu nedenle İran bölgedeki istikrarsızlığı yaygınlaştırmak için, bölgede konuşlanan İran muhalif gruplarını gerekçe göstererek yapılanmayı bombardıman altına almıştır. Diğer taraftan güdümündeki Kürdistan İslami Hareketi'ni Talabani'nin partisi Kürdistan Yurtseverler Birliği partisi ile bir nüfuz mücadelesine sevk etmiştir. Bu nüfuz mücadelesi sonucunda bir Kürt – Kürt kavgası bölgeyi baştanbaşa sarmıştır.

İran, Kürdistan Yurtseverler Birliği'ni İslami Hareket üzerinden kısıkaç altına almakla da iktifa etmemiş, aynı zamanda bu partiye ekonomik yaptırımlar da uygulamıştır. Bilindiği üzere, Kürtler iki gümrük kapısından elde ettikleri parayla ayakta kalabilmişlerdir. Bunların en önemlisi Habur (*İbrahim Halil*) kapısıdır. Habur, mazot ticareti başta olmak üzere Irak'a yapılan ticaretin şah damarıdır. Bu gümrük kapısı Kürdistan Demokratik Partisi'nin (KDP) kontrolündeydi. İkinci kapı ise İran kapısıdır. Burası da Irak'a yapılan ticaretin bir diğer kaynağıdır. Ancak İran'ın izlediği politika yüzünden Talabani'nin hâkimiyeti altında olan Soran bölgesinde yaşam durma noktasına gelmiştir. Bu baskı altında Talabani, kuzeydeki Habur Sınır Kapısı'na yönelmek zorunda kalmıştır. Habur Kapısı'ndan gelen gelirlerin yönetim maliyesine sağlıklı bir şekilde kaydedilmemesi ve transferlerin düzenli yapılmaması iki partiyi çatışma noktasına getirmiştir.⁶⁰ Hepsinden de önemlisi Kürdistan Demokratik Partisi'nin ilkin arabuluculuk rolüne soyunup gümrük paylaşımında da Kürdistan Yurtseverler Birliği ile anlaşmazlık yaşayınca, İslami hareketle işbirliği içine girip Kürdistan Yurt Severler Birliği'nin karşısında yer almıştır. 1994'te iki grup arasında Kaladize'de çıkan çatışmalar kısa bir süre içinde Erbil ve Süleymaniye gibi şehirlere de sıçramıştır.⁶¹ Türkiye 30 Mayıs 1994'te Silopi'de

⁶⁰ Özmen, agm., s. 59.

⁶¹ Sami Kohen, "Kuzey Irak'ta Dikkat", *Milliyet*, 14 Mayıs 1994.

Talabani ile Barzani'yi bir araya getirmiş ve iki grubun barışa yanaşmaması sonucu çatışmalar devam etmiştir. Aslında Türkiye Irak'ın kuzeyindeki bu iki grup arasında ayrılıkların devamından yararlanarak güçlü bir Kürt varlığının gerçekleşmesini engellemeye çalışmıştır.⁶² Türkiye'nin girişimleri sonuçsuz kalınca, Temmuz 1994'te Fransa eski Cumhurbaşkanı Mitterand'ın devreye girmesiyle birlikte bir anlaşma taslağı hazırlanmıştır. Ancak Türkiye başta olmak üzere bazı bölge ülkelerinin şiddetli tepkileri karşısında anlaşma imzalanmamıştır.⁶³ Bu gelişmeler üzerine Dublin süreci başlamıştır. Bu süreç Amerika Birleşik Devletleri'nin her iki Kürt grubunu bir araya getirerek, Irak'ın kuzeyinde Saddam Hüseyin'e karşı tekrar birleştirmek için çalıştığı bir süreçtir. İrlanda'nın başkenti Dublin yakınlarındaki Oroggheda şehrinde yapılan görüşmelere, Amerika Birleşik Devletleri, Kürdistan Yurtseverler Birliği, Kürdistan Demokratik Partisi, Irak Ulusal Kongresi ve gözlemci statüsü ile Türkiye katılmıştır. Türkiye, Dublin sürecinden rahatsız olmuştur. Ancak sürecin dışında kaldığı takdirde alınacak kararlardan zarar göreceği endişesiyle sürece katılmak zorunda kalmıştır.⁶⁴ Amerika'nın başlattığı bu süreçten de olumlu bir sonuç alınmamıştır.⁶⁵ Mayıs 1995'te Şaklava'da şiddetlenen çatışmalardan sonra Kürdistan Yurtseverler Birliği güçleri Erbil şehrini ele geçirmiştir. Ekim 1995'de, 12 Eylül 1995'te Dogheda'da yapılan ve Dublin süreci'nin ikinci adımını oluşturan sonuçsuz görüşmelerden sonra, Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı Kuzey Körfez Daire Başkanı Robert Deutsch, Ankara ve Irak'ın kuzeyinde temaslarda bulunarak Dublin sürecini tamamlamak istemiştir. Nihayet 9 Aralık 1995'de her iki Kürt grubundan nihai cevaplarını istemiştir. Kürdistan Demokratik Partisi bu isteğe barış için, Kürdistan Yurtseverler Birliği güçlerinin Erbil şehrinin boşaltılmasının ön şart olduğu cevabını vermiştir. Ancak karşı taraf henüz cevabını vermemiştir. Dublin sürecinden rahatsız olan İran ve Suriye, Amerikan yetkililerinin bölgeye dönük girişimlerini engellemek için Şam'da bir toplantı gerçekleştirmişlerdir. Toplantının amacı Dublin sürecini başarısız kılmaktır. İran ve Suriye yetkililerin girişimleri sonucunda, her iki Kürt grubun temsilcilerini İran'ın başkenti Tahran'da bir araya getirilmişti. 11 Ekim'de de bir bildiri yayınlayarak, bazı noktalarda anlaştıklarını ifade etmişlerdir.⁶⁶ Böylece İran'da faaliyet gösteren Şii grupların milisleri Irak'ın kuzeyine konuşlandırıldı. Dolayısıyla İran, İslami Kürdistan Hareketi üzerinden Irak'ın kuzeyine yönelik politikasını geliştirmeye çalışırken, bu sefer Kürdistan Yurtseverler Birliği ile de ilişkilerini

⁶² "Kürt Liderler Silopi'de", *Hürriyet*, 14 Haziran 1994.

⁶³ Özmen, agm., s. 60.

⁶⁴ Ümit Özdağ, "PKK ve Kuzey Irak", *Anayasa Dosyası*, Cilt: 3, Sayı: 1, İlkbahar 1996, s. 98.

⁶⁵ Özmen, *age.*, s. 60.

⁶⁶ Özdağ, agm., s. 100.

güçlendirmeye başladı.⁶⁷ Talabani grubu Erbil'i almasıyla birlikte, coğrafi konumunu genişletmiştir. Irak'ın kuzeyindeki gelişmelerin hem Türkiye hem de Bağdat'ı rahatsız ettiği bilinmektedir. Bu noktadan sonra bu iki ülke kozlarını Kürdistan Demokratik Partisi'nden yana kullanmaya başlamışlardır. 31 Ağustos 1996 tarihinde Saddam destekli Kürdistan Demokratik Partisi güçleri Erbil başta olmak üzere Süleymaniye'yi de ele geçirmişlerdir. Böylece Soran ve Behdınan bölgesinin tamamı Kürdistan Demokratik Partisi'nin kontrolüne girmiştir.⁶⁸

Irak'ın kuzeyinde iki grup arasındaki sorunların çözülmesi için, 1996 yılında 4 turdan oluşan Ankara toplantıları yapılmıştır. Ankara toplantılarına Kürt partileri başta olmak üzere, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Türkiye ve Türkmenler de katılmışlardır. Bu toplantıda Kürt partileri arasındaki ihtilafli konular büyük ölçüde giderilmiş ve bir ateşkes anlaşması üzerinde mutabakat sağlanmıştır. Bu ateşkesi Türkmen akıncılarından oluşturulan 350 kişilik bir barış izleme gücü sağlamaya çalışmıştır. Bu arada gücün eğitimi ve silah donanımı Türkiye tarafından temin edilmiştir. Bu gelişme sonucunda Talabani Süleymaniye merkezli idaresiyle yetinmiştir. Ankara sürecinden sonra bölge çatışma yaralarını nispeten sarmaya başlamıştır. İki grup arasında anlaşmazlığın temelinde ekonomik faktör olduğunu anlayan Amerika, bu tarihten sonra da konuyu BM Güvenlik Konseyi'ne taşımıştır. Nitekim Petrol Karşılığı Gıda Anlaşması yürürlüğe girmesiyle beraber, bölgeye %13 pay tahsis edilmiştir.⁶⁹ Böylece Kürtler arasında anlaşmazlıklar büyük ölçüde ortadan kalkmış oldu. Bu gelişme üzerine bölgenin adı uluslararası belgelerde geçerek meşruiyet kazanmıştır. 1998 yılına gelindiğinde de Amerika Birleşik Devletleri'nin başlattığı Washington sürecinde, Kürt partileri arasında bir mutabakat sağlanmıştır. Bu mutabakat sayesinde Kürt partileri Saddam sonrasında birçok kazanım elde etmişlerdir. Bütün bundan anlaşılıyor ki; Kürt bölgesi, 1991 – 2003 tarihine dek Amerika Birleşik Devletleri tarafından iki yönteme başvurarak korunmuştur. Bunlardan ilki Çekiç Güç, diğeri ise BM Güvenlik Konseyi'nin 687 sayılı kararıdır. Çekiç Güç, BM Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararıyla TBMM'nin 126 sayılı kararlarına dayanarak kurulmuştur. Bununla birlikte, Amerika tarafından 36. enlemin kuzeyinde Irak topraklarında Kürtleri koruma amacıyla, Irak kuvvetlerine karşı "*Uçuşa Yasak Bölge*" oluşturuldu. Ertesi yıl (1992) ek olarak 32. paralelin güneyinde de uçuşa yasak bölge oluşturuldu. Ancak bu gücün daha sonra PKK'ya göz yumması Türkiye kamuoyunda

⁶⁷ Özdağ, *age.*, s. 101.

⁶⁸ Kıvanç Galip Över, "Irak'ta Bütünleşmeye Doğru", *Avrasya Dosyası*, Cilt 6, Sayı 3, Sonbahar 2000, s. 153.

⁶⁹ Bülent Aras, "Türkiye ve Irak Krizi", *Irak Savaşı Sonrası Orta Doğu*, Bülent Aras, (Der.), Tasam Yayınları, İstanbul, 2004, s. 167.

tepkilere neden olmuştur. Bu gelişme üzerine, ABD yetkilileri ile Türk yetkilileri arasında görüşmelere hız verilmiştir. Bu arada da Gücün merkezi Zaho'dan Silopi'ye getirilmiştir. Bir süre sonra da bölgede Huzur Harekâtı adı verilen operasyon başlatılmıştır. Temel amacı insani yardım olan bu harekât, 1 Ocak 1997'den itibaren "*Kuzeyden Keşif Harekâtı*" adını almış ve her seferinde görev süresi altı ay uzatılmak suretiyle yaklaşık 12 yıl sürmüştür.⁷⁰ BM Güvenlik Konseyi'nin 687 sayılı kararına gelince, BM Güvenlik Konseyi'nin 3 Nisan 1991'de aldığı 687 sayılı kararı tarihinin en büyük ve en uzun karardır. Bu karar ABD'nin Mart 2003 Irak Savaşı'na ve Saddam rejimin yıkılmasına dayanak oluşturan karardır. Bir başka ifade ile "*Kararların Anasıdır*". 687 sayılı karar gereği Irak'taki kitle imha silahlarının, kimyasal, biyolojik ve nükleer madde ve materyallerin, menzili 150 km'yi aşan füzelerin bir komisyon tarafından incelenmesi ve Irak hükümetine Atom Enerjisi Kurumu'na bu silahları ve yerlerini gösterme zorunluluğu getirilmiştir.⁷¹

De facto Federal Bölge (2003 – 2005)

I. Körfez Harekâtı'ndan sonra Irak, Koalisyon güçleri tarafından işgal edilmiştir. Bu sırada Irak, Koalisyon Geçici Otoritesi (*Coalition Provisional Authority*) tarafından idare edilmiştir. Bu yönetimin en önemli icraatlarından biri, ülkenin yönetiminde kendisine yardımcı olmak üzere, 13 Temmuz 2003'te Irak Yönetim Konseyi (*Iraqi Governing Council – IGC*) adında bir kurul oluşturulması olmuştur.⁷² 15 Kasım 2003 tarihinde Irak'ın Sivil Yöneticisi Bremer, Irak Yönetim Konseyi üyeleriyle "*İktidarın Devri*" adı altında bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmada yer alan en önemli maddelerden biri de bir geçici anayasanın hazırlanması olmuştur.⁷³ Nitekim bu anlaşma sonrası ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, hazırlanması düşünülen geçici anayasasının en geç 15 Aralık 2003 tarihinde tamamlanması gerektiğini vurgulamıştır.⁷⁴ İşte bu sırada federalizm tartışmaları hız kazanmıştır. Türkiye, etnik esaslı değil coğrafi

⁷⁰ Kalyon, *age.*, s. 259.

⁷¹ Haydar Çakmak, *Uluslararası Krizler ve Türk Silahlı Kuvvetleri*, Platin Yayınları, Ankara, 2004, s. 126.

⁷² Kemal İnat, "Irak: ABD ve Saddam Hüseyin "işbirliği" ile Gelen Yıkım", *Dünya Çatışmaları*, Edİ. Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, Cilt: 1, Nobel Yayınları, Ankara, 2010, s. 39 – 40.

⁷³ Anthony H. Cordesman, "Tahlil el İntihabat Fil Irak" (Irak Seçimlerinin Analizi), *el Mustekbal el Arabs*, Yıl 26, Sayı 301, Mart 2004, s. 25; International Crisis Group, *What Can The U.S. Do in Iraq?*, Middle East Report, No. 34, December 22, 2004, p. 7.

⁷⁴ Abdul Hüseyin Şaban, "el Destur ve Nidam el Hukum", (Anayasa ve Siyasi Sistem), *İbtihal el Irak ve Tadaiyetih Arabiyen Aklimiyen ve Develiyen*, (Irak İşgalinin Arap, Bölgesel ve Uluslar arası Yansımaları, Merkez Dirasat el Vhda el Arabiyye, Beyrut 2004, s. 510. (499 – 544).

esası bir federasyonun Irak için daha uygun olduğunu dile getirmiştir.⁷⁵ Ancak Kürtler coğrafi ve idari esaslı federasyona karşı çıktıkları için, Irak Yönetim Konseyi'nde yer alan muhalif partileri arasında etnik esaslı bir federasyon üzerinde mutabakat sağlanmıştır. Bunun nedeni, konseyde yer alan muhalif parti lider ve temsilcilerinin daha önce Viyana ve Salahattin toplantılarında Kürtlere resmi taahhütlerde bulunmalarıdır.⁷⁶ Her ne kadar bu federal modelin Kürt parti liderleri tarafından biçildiği iddia edilse de, daha sonra Brendan O'leary, John McGarry gibi Batı'nın önde gelen Kürdologları tarafından tezgâhlandığı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla uzun bir süre tartışılan bu federasyon önerisinin etnik temelli, çok uluslu bir federasyonu öngörmesinden de öteye, Kanada usulü melez birçok uluslu bir federasyon ön plana çıkarması adı geçen şahsiyetlerin meseleye bakış açılarının ortaya konması açısından önemlidir. Zira McGarry'ye göre, daha dar görüşlü olan Kürtlerin istediği iki veya üç birimli bir federasyon modeli, ortaya çıkaracağı Kürtler aleyhindeki güç dengesizliğiyle istikbalde Kürtleri zor durumda bırakacaktır. Dolayısıyla onlar, Kürtleri tek bir çatı altında toplayan, buna mukabil Arapları daha küçük birimlere bölen bir federatif yapılanmada ısrarlı olmuşlardır. Bunun sonucunda istenilen model Amerika'da hazırlanan Geçici İdari Yasa'ya (*Transitional Administrative Law-TAL*) eklenmiştir.⁷⁷

Yasanın 61/C Maddesi "*Kalıcı anayasanın kabulünü üç eyaletin toplam nüfusunun üçte ikisinin reddetmesi*" şartına bağlamaktadır. Böylece Kürtler istediklerini almışlar ve etnik temelli bir federasyonla gayet geniş yetkilere sahip bir özerklik hakkını elde etmişlerdir. Bu suretle Kürtler daimi anayasayı veto etmek gibi orantısız bir güce sahip olmuşlardır.⁷⁸ İlginç olan Geçici İdare Yasası'nda Kürtlerin lehine geçen maddelerin tamamı 2005 tarihinde kabul edilen Irak Anayasası'nda da yer almıştır. 2005 Irak Anayasası'nın 124. maddesinde; "*Federal anayasaya tezat teşkil etmeyecek şekilde otorite, görev alanları ve bunların uygulanmasını belirleyen bölgesel bir anayasa hazırlanır*" denilmek suretiyle bölgesel bir anayasanın hazırlanmasını istemiştir. Bu çerçevede Kürtler 2002 yılında 78 maddeden oluşan hazırladıkları taslağa 82 madde ekleyerek yeni bir taslak hazırlamışlardır.⁷⁹ Bu da doğrudan Kürtlere iç hukuk zemininde bir meşruiyet kazandırmıştır. Bu açıdan Irak'ın kuzeyini yöneten Kürdistan Demokratik Partisi ile Kürdistan

⁷⁵ "el Ceyiş el Turki Yuhaddir Min Mustakbel Demeviyi İda Ukima el Federaliye" (Türk Askeri Irak'ta Federasyonun Hayata Geçmesiyle Birlikte Kanlı Çatışmaların Meydana Geleceğinden Endişelenmektedir", *el Şark el Avsat*, 17 Ocak 2004.

⁷⁶ Şaban, agm., s. 505 – 506.

⁷⁷ İnat, agm., s. 42.

⁷⁸ Dursun, *age.*, s. 210-212.

⁷⁹ Serhat Erkmen, "Kuzey Irak'ta Yeni Anayasa Taslağı Üzerine Değerlendirmeler", *Günde Analiz ORSAM*, No: 4, Ağustos 2009, s. 2.

Yurtseverler Birliği Partisi, aralarındaki ihtilafı konuları bir kenara koyarak bölgenin yeniden dizayn edilmesine yönelmişlerdir. Her şeyden önce 1991 yılından beri Erbil ve Süleymaniye merkezli iki idarenin birleştirilmesi için çaba sarf etmeye başlamışlardır. Ocak 2006 tarihinde iki yerel yönetim arasında anlaşma sağlandıktan sonra "*Kürdistan Bölgesel Yönetimi*" adı altında ortak bir idare kurulmuş⁸⁰ ve idarenin merkezi de Erbil seçilmiştir.⁸¹ Bu ortak idarenin kurulmasında Kürdistan Yurtseverler Birliği ile Kürdistan Demokratik Partisi arasında bir pazarlık söz konusu olmuştur. Bu pazarlık sonucunda Talabani ikinci kez Irak cumhurbaşkanlığına, Barzani ise; Kürdistan Bölgesel Yönetimi başkanlığına aday gösterilmiştir.⁸² Tam da bu sırada 20 Şubat 2007 tarihinde Kürdistan Bölgesel Yönetimi iki yeni konseyin (*Kürdistan Komuta Konseyi ve Kürdistan Siyasi Partiler Yüksek Konseyi*) oluşturulduğunu açıkladı.⁸³ Başka önemli bir adımla da Şubat 2009'da aldığı bir kararla "*Irak Kürdistan Ulusal Meclisi*" ibaresini "*Irak-Kürdistan Meclisi*" ibaresiyle değiştirilmiştir.⁸⁴ Bu arada 2006 yılında hazırlanan anayasa taslağı 24 Haziran 2009 yılında Irak Kürdistan Meclisi tarafından kabul edilmiştir.⁸⁵

Özetleyecek olursak, atılan bu somut adımlarla birlikte Kürt yapısı gerek Irak'ta gerekse bölgede bir de facto federal yapıyı elde edebilmiştir. (EK: 2)

Sonuç

Irak sınırları içerisinde yaşayan Kürtlerin devletleşme yolunda attıkları adımların temeli 1918 yılına dayanmaktadır. Bu temel 2005 yılında tamamlanma aşamasına gelmiştir. Dolayısıyla çalışmamıza farklı bir açıdan yaklaşmak gerekirse şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır; Kürt yapılanması (1918–2005) yılları arasında dört aşamalı bir program sonucunda bugünkü statüye kavuşabilmiştir. Birinci aşamada İngilizler ile Kürtler arasında her ne kadar inişli çıkışlı bir ilişki yaşansa da, İngilizlerin Kürtlere aşıladığı ve sınırlarını çizdiği

⁸⁰ Internationa Crisis Grup, *Iraq and The Kurds: The Brewing Battle Over Kirkuk*, Middle East Report No. 56, July18, 2006, p. 10.

⁸¹ "el Akrad Yettefikun Ala Tevhid el İdareteyin Erbil ve Suleymaniye", (Kürtler Erbil İle Süleymaniye Yerel İdarelerinin Birleştirilmesi Üzerinde Anlaştılar) *el Halic*, 8 Ocak 2006.

⁸² "el Akrad Yettefikun Ala Tevhid el İdareteyin Erbil ve Suleymaniye", (Kürtler Erbil İle Süleymaniye Yerel İdarelerinin Birleştirilmesi Üzerinde Anlaştılar), *el Şark el Avsat*, 8 Ocak 2006.

⁸³ "İstühdât Mecliseyin Reiseyyin Fi Kurdistan", (Kürdistan'da iki yeni konsey kuruldu), *el Hayat*, 21 Şubat 2007.

⁸⁴ "el İntihabat el Teşriiye Fil Eklim Kurdistan", (Kürdistan Bölgesinde Parlamento Seçimleri), *el Hayat*, 14 Nisan 2009.

⁸⁵ "Berleman Kurdistan el Irak Yakır Dusturen Tavassuien", (Kürdistan Parlamentosu Yayılmacı Bir Anayasa Kabul Etti), *el Halic*, 25 Haziran 2009.

özerk bölge vaatleriyle başlamıştır. İkinci aşamada Sovyetler Birliği desteğiyle İngilizler tarafından Kürtlere vaat edilen özerk bölge De facto bir yapıya kavuşmuştur. Üçüncü Aşamada Amerika aktör olarak devreye girmiş ve 36. paralel çizgisiyle Saddam yönetimini 1970 yılında Kürtler ile imzaladığı özerklik anlaşmasının belirlediği sınırlar dışına çıkmasını sağlamış, müttefiki olan İngiltere ve Fransa'nın desteğiyle de Kürt yapılanmasının özerklikten federalizme dönüşmesini sağlamıştır. Dördüncü aşama 2003 yılından sonra yaşanmıştır. Bu tarihte Irak ABD tarafından işgal edildiğinde ABD'nin Iraklı Kürtlere ilgisi daha da artmıştır. 1 Mart Tezkeresi'nin TBMM'den geçmemesiyle beraber ABD ile Türkiye arasındaki ilişkiler kırıma noktasına gelmiştir. Bu nedenle Amerika uzun yıllardan beri en yakın müttefiki olan Türkiye'ye yüz çevirerek Iraklı Kürtlere yakınlaşmaya başlamıştır. Bu yakınlaşmanın sonucunda Amerika'da hazırlanan 2005 Irak Anayasası'nda Kürt federal yapısı defacto bir federal yapıya dönüştürülmüştür. Dolayısıyla Iraklı Kürtlerin devletleşme sürecinde attıkları bu adımlar ışığında, ister istemez oyunun bundan sonraki perdesinin, Suriye, Türkiye ve İran gibi Kürt unsuru barındıran ülkelerde oynanacağı kanısındayız.

Kaynaklar

Kitap ve Makaleler

- AHMED İbrahim Halil, HUMİDİ, Cafer Abbas (1989) *Tarih el Irak el Muasır*, (Çağdaş Irak Tarihi), Dar el Kutup Yayınları, Musul.
- ARAS Bülent (Der.) (2004) “Türkiye ve Irak Krizi”, *Irak Savaşı Sonrası Orta Doğu*, Bülent Aras, Tasam Yayınları, İstanbul.
- ARI Tayyar (2004) *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ATAY Akdevelioğlu, KÜRKCÜOĞLU, Ömer (2004) “Orta Doğu'yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar 1919–1980*, Baskın Oran (Edi.), 10. Baskı, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 194–212.
- ATTAR Ali Rıza Şeyh (2004) *Kürtler Bölgesel ve Bölge Dışı Güçler*, çev. Alptekin Dursunoğlu, Anka Yayınları, İstanbul.
- AYHAN Veysel, PİRİNÇÇİ, Ferhat (2008) *Saddam Hüseyin & Tarih Yeniden Yazılırken*, Platin Yayınları, Ankara.
- BARZANİ Mesud (2005) *Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi-II*, Doz Yayınları, İstanbul.
- BELL Gertrude (2004) *Mezopotamya'da 1915–1920 Sivil Yönetimi*, çev. Vadi İlmen, Yaba Yayınları, İstanbul.
- BENGİO Ofra (1996) “Irak'ın Toprak Bütünlüğü”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 2, Sayı 3, Sonbahar, s. 61–80.

- CORDESMAN Anthony H. (2004) “Tahlil el İntihabat Fil Irak” (Irak Seçimlerinin Analizi), *el Mustekbal el Arabs*, Yıl 26, Sayı 301, Mart, s. 25–29.
- ÇAKMAK Haydar (2004) *Uluslararası Krizler ve Türk Silahlı Kuvvetleri*, Platin Yayınları, Ankara.
- ÇEVİK Halis (2005) *Uluslararası politikada Orta Doğu*, NKM Yayınları, İstanbul.
- DURŞUN İsmail (2006) *İsrail/ABD ve İngiliz Üçgeninde Kürt Tezgabı*, IQ Yayınları, İstanbul.
- EDMONDS Cecil J. (1957) *Kurds, Turks and Arabs: Politics, Travel and Research In Northeastern Iraq 1919–1925*, London.
- EL BEYATİ Abdurahman İdris (2008) “el Biritaniyun İsted'u Melik Kurdistan İla Bağdat”, (İngilizler Kürdistan Kral'ın Bağdat'a çağırıldılar), *Az Zaman*, 16 Eylül.
- ERKMEN Serhat (2000) “I. Körfez Savaşı Sonrası İran - Irak İlişkileri”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 6, Sayı 3, Sonbahar, s. 198–218.
- ERKMEN Serhat (2008) “1945–1989 Yılları Arasında ABD'nin Kuzey Irak Politikası”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt: 3, Sayı: 1, s. 67–96.
- ERKMEN Serhat (2009) “Kuzey Irak'ta Yeni Anayasa Taslağı Üzerine Değerlendirmeler”, *Günde Analiz ORSAM*, No: 4, Ağustos.
- ESKANDER Saad (2001) “Southern Kurdistan Under Britain's Mesopotamian Mandate: From Separation to Incorporation, 1920-23”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 37, No. 2, April, pp. 153-180.
- ESMAN Milton J., RABİNOVİCH, Itamar (2004) *Orta Doğu'da Etnisite Çoğulculuk ve Devlet*, Avesta Yayınları, İstanbul.
- GHAREEB Edmund (1981) *The Kurdish Question In Iraq*, Syracuse University Press, Syracuse.
- HASSAN Muhammed, PESTIEAU, David (2005) *İşgal Altındaki Ülke Irak*, Papirüs Yayınları, İstanbul.
- International Crisis Group (2004) *What Can The U.S. Do in Iraq?*, Middle East Report, No. 34, December 22.
- International Crisis Group (2006) *Iraq and The Kurds: The Brewing Battle Over Kirkuk*, Middle East Report No. 56, July 18.
- İNAT Kemal (2010) “Irak: ABD ve Saddam Hüseyin “İşbirliği” ile Gelen Yılım”, *Dünya Çatışmaları*, Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Edi.), 1. Cilt, , Nobel Yayınları, İstanbul, s. 9–98.
- JWAİDEH Wadie (1999) *Kürt Milliyetçiliğinin Taribi, Kökenleri ve Gelişimi*, İsmail Çekem, Alper Duman, (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- KALYON Levent (2010) *Türkiye'nin Savunma Politikaları Üzerine Kırmızı Kim?*, Nobel Yayınları, Ankara.
- KOHEN Sami (1994) “Kuzey Irak'ta Dikkat”, *Milliyet*, 14 Mayıs.
- KONGAR, Emre (2012) *ABD'nin Siyasal İslam'la Dansı*, 5. Baskı, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- KUTSCHERA, Chris (2001) *Kürt Ulusal Hareketi*, çev. Fikret Başkaya, Avesta Yayınları, İstanbul.

- MCDOWALL David (2004) *A Modern History of The Kurds*, I.B. Taurus, London.
- MESUT Ahmat (1992) *İngiliz Belgelerinde Kürdistan 1918-1958*, Doz Yayınları, İstanbul.
- NANA Hamide (1998) *Tariq Aziz Recul ve Qaddhye*, (Tariq Aziz adam ve sorun), el Muessesa el Arabiyye Yayınları, Amman.
- OLSON Robert (1998) *The Kurdish Question and Turkish Iranian Relations From World War I to 1998*, Mazda Publishers, California.
- ÖVER Kıvanç Galip (2000) "Irak'ta Bütünleşmeye Doğru", *Avrasya Dosyası*, Cilt 6, Sayı 3, Sonbahar, s. 146–160.
- ÖZALP Hişyar (2005) "Tarihi Perspektifiyle Güney Kürdistan'ın Hukuki Statüsü", *Serbesti*, Sayı 22, Güz.
- ÖZDAĞ Ümit (1999) *Türkiye Kuzey Irak ve PKK, Bir Gayri Nizami Savaşın Anatomisi*, ASAM Yayınları, Ankara.
- ÖZDAĞ Ümit (1996) "PKK ve Kuzey Irak", *Avrasya Dosyası*, Cilt 3, Sayı 1, s. 81–104.
- ÖZMEN Hasan, (1996) "Kuzey Irak'ta Kürt İhtilaflarının Nedenleri", *Avrasya Dosyası*, Cilt: 3, Sayı: 1, s. 55–60.
- ÖZMEN Hasan (2004) *el Turkuman Fil Iraq ve Hukuk el İnsan*, (Irak Türkmenleri ve insan hakları), 2. Baskı, Koza Yayınları, Ankara.
- ÖZNUR Hakkı (2003) *Cabaşların Savaşı Kuzey Irak Kürt Hareketi ve Musul-Kerkük Meselesi*, Altinküre Yayınları, Ankara.
- PRİMAKOV Yevgny (2002) *Kapalı Kutu Rusya*, Nuri Eyüpoğlu (Çev.), Ayşe Edirne (Der.), Mataş Yayınları, Yayın yeri yok.
- RANDEL Jothan (1999) *Durub Kurdistan Kema Selektehu*, (Kürdistan yollarından izlenimlerim), Arapçaya Çev. Fadi Hammud, Darul Anhar Yayınları, Bayrut.
- SARIGÖL Adem (2012) "Arap Baharı'nın Son Darbesi Suriye'de Muhtemel Bir Kürt Oluşumun Türkiye'ye ve Orta Doğu'ya Etkileri", *Arap Baharı ve Suriye*, Barış Adıbelli (Edi.), IQ Yayınları, İstanbul, s. 197–272.
- SPREL Kreyenbroek (2003) *Kürtler Güncel Bir Araştırma*, 2. Baskı, Yavuz Alogan (Çev.), Cep Yayınları, İstanbul.
- ŞABAN Abdul Hüseyin (2004) "el Destur ve Nidam el Hukum", (Anayasa ve Siyasi Sistem), *İhtilal el Irak ve Tadaiyetibi Arabiyen Aklimiyen ve Develiyen*, (Irak İşgalinin Arap, Bölgesel ve Uluslar arası Yansımaları, Merkez Dirasat el Vihda el Arabiyye, Beyrut, s. 499 – 544
- TELLAL Eral (2000) *SSCB-Türkiye İlişkileri 1953 – 1964*, Mülkiyetler Birliği Vakfı Yayınlar, Ankara.
- TOKTAR Ebru (2006) "Kürtler Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'nın Kontrolünü Ele Geçirebilir", *Tempo Dergisi*, Sayı: 52/995 28, Aralık, 18–22.
- TOPUR Tuncer (2006) *Yıkımın Adı Barış Orta Doğu*, IQ Yayınları, İstanbul.
- TRIPP Charles (2006) *A History of Iraq*, Published by Cambridge University Press, Cambridge.
- TÜRKMEN Sayim (2007) *ABD Orta Doğu ve Türkiye*, Nobel Yayınları, Ankara.
- UÇAR Ahmet (2002) "Hahamların Torunları", *Tarih Düşünce*, Sayı: 12, Aralık, s. 16-24.

- UÇAR Vedat Durmaz (2002) *Orta Doğu'da Suyun Artan Stratejik Değeri*, IQ Yayınları, İstanbul.
- ÜLGER İrfan Kaya (1996) “Düşman Kardeşler: KDP ve KYB”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 2, Sayı 3, Sonbahar, s. 207, 216.
- YAVI Ersal (2006) *Kürdistan Ütopyası 1. Dosya*, Yazıcı Yayınları, İzmir.
- YAZICIOĞLU Yaşar (2004) *Kuşatılan Türkiye*, Algı Yayınları, Ankara.
- YILMAZ Sait (2011) *Irak Dosyası*, Kum Saati Yayınları, İstanbul.

Gazeteler

- Az Zaman* (18 Nisan 2009) “Hükümet Kürdistan İkteşefne 4 Milyarat Bermil Nafit”, (Kürdistan Hükümeti 4 Milyar Varil Petrol Bulduk).
- Cumhuriyet* (10 Ekim 2006) “Kerkük'te Gözdağı”.
- el Halic*, (8 Ocak 2006) “el Akrad Yettefikun Ala Tevhid el İdareteyin Erbil ve Suleymaniye”, (Kürtler Erbil İle Süleymaniye Yerel İdarelerinin Birleştirmesi Üzerinde Anlaştılar).
- el Halic*, (25 Haziran 2009) “Berleman Kurdistan el Irak Yakır Dusturen Tavassuien”, (Kürdistan Parlamentosu Yayılmacı Bir Anayasa Kabul Etti).
- el Hayat* (21 Şubat 2007) “İstihdat Mecliseyin Reiseyyin Fi Kurdistan”, (Kürdistan'da iki yeni konsey kuruldu).
- el Hayat*, (14 Nisan 2009) “el İntihabat el Teşriye Fil Eklim Kurdistan”, (Kürdistan Bölgesinde Parlamento Seçimleri).
- el Şark el Avsat* (8 Ocak 2006) “el Akrad Yettefikun Ala Tevhid el İdareteyin Erbil ve Suleymaniye”, (Kürtler Erbil İle Süleymaniye Yerel İdarelerinin Birleştirmesi Üzerinde Anlaştılar).
- Hürriyet* (14 Haziran 1994) “Kürt Liderler Silopi'de”.

(Ek: 1)

11 Mart 1970 Anlaşmasının Orijinal Metni

اتفاقية 11 آذار (مارس) 1970

الصراع التاريخي المرير بين الاستعمار والصهيونية وطماعها الشريرة في الوطن العربي من جانب، وبين مصالح تحرير الأمة العربية وكفاحها من أجل أهدافها التقدمية الانسانية من جانب اخر. ورغم تركة العضلات الكثيرة المعقدة التي جابهتها الثورة منذ ميلادها ظلت ماضية بحزم و ايمان في سبيل تحرير العراق من مخلفات الاستعمار و العمالة و الطغيان السياسي و الاجتماعي، و في العمل على توفير جميع الشروط الضرورية لبناء عراق جديد تتحقق فيه بصورة جدية المساواة الفعلية في الحقوق و الواجبات و تكافؤ الفرص بين المواطنين.. و تفتتح فيه الأفق أمام جماهير الشعب كافة خلال التزام وطني جماعي مخلص لوحدة تربة الوطن و وحدة شعبه و أهدافه الأساسية الكبرى - الوحدة القومية و الحرية و الاشتراكية.

و لقد كان حل المسألة الكردية في العراق في مقدمة المشكلات الوطنية التي واجهتها الثورة، و لا سيما ان عدم قدرة العهود السابقة في تفهمها.. بل و عدم توفر الرغبة الصادقة في معالجتها و وضع الحلول الصحيحة لها لدى تلك العهود.. قد أديا مع ما رافقتها و أحاط بهما من استغلال الاستعمار و أوائمه و عملائه الى

اتفاقية 11 آذار (مارس) 1970

لقد كان المبرر الأول لثورة السابع عشر من تموز (يوليو) انها جاءت تعبيراً عن سخط الجماهير العربية كافة على الأسباب و المسببين لهزيمة حزيران (يونيو)، و عن اجماع الرأي الشعبي في العراق على اداة الحكم الرجعي الفردي السابق بسبب مساهمته بدوره الانهزامي في هذه المحنة القومية، و ذلك لعزلته التامة عن الشعب و عجزه المطلق عن حل المشاكل الوطنية التي كانت تتخثر في الكيان الوطني، و التي كان حلها المقدمة الضرورية التي لا بد منها لكل عزم صادق على تعبئة الطاقات البشرية و المادية في العراق جميعها، و وضعها بدون أي شاغل في موضعها الطبيعي و بالدرجة الأولى في الخطوط للمعركة المصرية للامة العربية.

لذلك وضعت الثورة نصب عينها منذ أيامها الأولى واجب تحقيق الوحدة الوطنية للشعب العراقي، دون أي تفریق بسبب الجنس أو اللغة أو الدين أو المنشأ الاجتماعي، و توفير جميع الشروط الضرورية السياسية و الاجتماعية و الاقتصادية التي تتطلبها مقومات هذه الوحدة، لكي يستطيع العراق ان يتجه بكل طاقاته و امكانياته الى المعركة القومية المصرية التي تمثل في نظر الثورة ذروة

اتفاقية 11 من آذار (مارس) 1970

مزيد من التعقيد حتى غدت وكأنها معضلة شبه مستعصية، و خاصة بعد أن حل العنف منذ سنوات في مجالتها محل الحوار الديمقراطي الأخوي والموضوعي، التي تستوجب طبيعة المشكلة الوطنية، و ما تنطوي عليه من حقوق مشروعة عادلة لجزء من الشعب العراقي. انظمة عام 1954، وفي مطلع 1961 لقد عملت الثورة منذ أيامها الأولى على معالجة هذه المشكلة الوطنية بروح مشبعة بالمسؤولية، و بأقصى حدود الالتزام بالمبادي الديمقراطية الثورية. انظمة عام 1961، تلك التي كانت تهدف ان الثورة التي تستقي من العين النظري لحزب البعث العربي الاشتراكي تؤمن بأن الحقوق القومية هي حقوق ديمقراطية في جوهرها، و من مواضعها احياء التراث الثقافي و اللغة و التقاليد، و ممارسة الادارة الحرة، و ان توطيد هذه الحقوق بين القوميات المختلفة، لا سيما في الوطن الواحد، يتطلب ايجاد السبل الهادفة الى تنظيم العلاقات بين هذه القوميات بصورة تساعد على نهوضها جميعا. انظمة عام 1961، هذه التي كانت تهدف الى و ان جميع المشاريع و الخطط الهادفة الى اضعاف الروابط بينها، و زرع بذور التفرقة لا تخدم المصالح المشتركة لابنائها. كما أن تنظيم و تعزيز الروابط الوطنية و الانسانية فيبسا بينها وجعلها في

255

اتفاقية 11 من آذار (مارس) 1970

خدمة التقدم، هي التي توفر أسباب وحدة الحياة الوطنية في جو مفعم بالتأخي القومي و السلام. انظمة عام 1961، تلك التي كانت تهدف و كان من وحي هذه المباديء أن يبادر المؤتمر القطري السابع لحزب البعث العربي الاشتراكي، الذي انعقد في أواخر عام 1968 و مطلع عام 1969 و ان تحديد موقف الحزب الايديولوجي و النظري من هذه المشكلة الوطنية، و الى رسم طريق الحل أمام الثورة و السلطة الثورية، و ذلك في المقررات التي صدرت في أعقاب ذلك المؤتمر التي تقول: انظمة عام 1961، تلك التي كانت تهدف أكد المؤتمر على أن مسألة المطامح القومية للأكراد في العراق .. تقع في مقدمة المسائل التي تواجه حركة الثورة العربية. و قد مضت عدة سنوات دون الوصول الى حل سليم لهذه المسألة، مما ألحق بالمواطنين العرب و الأكراد نتيجة التعسف في حلها نكبات و مآسي مروعة. و كانت قوى الاستعمار و الرجعية و فصائل العملاء و الانتهازية تستغلها دوماً، و تستثمر الاخفاق في حلها للتدخل في شؤون العراق و الضغط عليه و التامر على حقوق العرب و الأكراد معاً، و الحاق أضرار بالمواقع و المكتسبات القومية و التقدمية و الديمقراطية التي وصلوا اليها خلال عهود طويلة من التضحية و النضال المشترك. كما أكد المؤتمر على أن حزبنا الذي

256

اتفاقية 11 من آذار (مارس) 1970

العربية الكردية في العراق هو .. أن الحركة القومية الكردية كالحركة القومية العربية .. ديمقراطي وموجهة ضد تلك القوى الرجعية ذاتها موضوعا .. يشهدا في العراق الى الحركة التحررية العربية، و وحدة الكفاح ضد الامبريالية والقوى الرجعية الأخرى الحليفة والتابعة لها.

كما تربطها مع كفاح الشعب العربي تقاليد الأخوة التاريخية، و وحدة المصالح الاقتصادية والتطور المتناسق بين القوميتين العربية والكردية.

و أي خلل بهذا التناسق ، سوف يؤدي بالضرورة الى الحاق الأذى بالكفاح المشترك، و النهضة الوطنية التقدمية بوجه عام.

لقد أدرك الاستعمار أن وحدة الكفاح العربي الكردي .. تعزز حركة التحرر العربية الكردية و تمكنها من احراز مواقع هامة في وجه المشاريع العدوانية الامبريالية الصهيونية الاسرائيلية في المنطقة .. لا سيما بالنسبة للمعركة القومية المصرية الراهنة الدائرة في فلسطين و البلدان العربية المحيطة بها .. لذلك استتمت الأجهزة الاستعمارية و العميلة لايجاد أكثر من سبب لفصم عرى التلاحم و التآخي بين الجماهير العربية و الكردية بقصد اضعاف جبهة النضال الوطني الثوري في العراق.

اتفاقية 11 من آذار (مارس) 1970

ينطلق في نضاله و سياسته من عقيدته القومية الانسانية الاشتراكية الديمقراطية.. كان يحترم دائما المطامح القومية للجماهير الكردية بمحتواها الوطني التقدمي، و يعتبرها حقوقا انسانية مشروعة، و يقدر العلاقة المتينة بين تحقيقها و بين قوة و سلامة مسيرة الجماهير الشعبية في العراق باتجاه تصفية مخلفات الاستعمار ، و التفرغ الكامل للمعركة القومية المصرية الراهنة في فلسطين، و مواصلة الكفاح التاريخي من أجل تحقيق الوحدة العربية و الحرية و الاشتراكية.

لذا فان الثورة التي تلتزم بداهة بمبادئ الحزب و قراراته قد أقرت للمواطنين الأكراد بحق التمتع بحقوقهم القومية ، و تطوير خصائصهم القومية في اطار وحدة الشعب و الوطن و النظام الدستوري.

و في الوقت الذي تخوض فيه الامة العربية كفاحا واسعا ضد الامبريالية و الصهيونية و الرجعية المحلية.. يضعها في الخطوط الأولى من كفاح شعوب الشرق الأوسط .. حيث ان نضال الشعب العراقي الوثيق الارتباط منع كفاح الأمة العربية في سبيل الديمقراطية و مقارعة القوى الرجعية في المنطقة .. العالمية منها و المحلية ، فان الثورة تعتبر أن الأساس الأول للوحدة الوطنية

اتفاقية 11 من آذار (مارس) 1970

فلقد تم الاعتراف بالوجود الشرعي للقومية الكردية وفقا لمقررات المؤتمر القطري السابع لحزب البعث العربي الاشتراكي ، ومن خلال جميع البيانات الرسمية و الصحفية التي صدرت عن السلطة الثورية ، و سوف تتكرس هذه الحقيقة نهائيا في نصوص الدستور المؤقت و نصوص الدستور الدائم.

و لقد اقر مجلس قيادة الثورة انشاء جامعة في السليمانية و انشاء مجمع علمي كردي، كما أقر جميع الحقوق الثقافية و اللغوية للقومية الكردية، فأوجب تدريس اللغة الكردية في جميع المدارس و المعاهد و الجامعات و دور المعلمين و المعلمات و الكلية العسكرية و كلية الشرطة.

كما أوجب تعميم الكتب و المؤلفات الكردية و العلمية و الادبية و السياسية المعبرة عن المطامح الوطنية و القومية للشعب الكردي، و يتمتعين الادباء و الشعراء و الكتاب الاكراد من تأسيس اتحاد لهم و طبع مؤلفاتهم ، و توفير جميع الفرص و الامكانيات أمامهم لتنمية قدراتهم و مواهبهم العلمية و الفنية، و تأسيس دار للطباعة و النشر باللغة الكردية، و استحداث مديرية عامة للثقافة

اتفاقية 11 من آذار (مارس) 1970

و ما دامت الثورة تنطلق في فهمها للمسألة القومية بأنها جزء من لثورة المعادية للاستعمار و الصهيونية و الرجعية.. فلا مراء أن لتتزم الثورة في كل خطوة تخطوها في اتجاه حل المشكلة الوطنية لكرديّة بما يؤدي الى تعزيز و ترسيخ الكفاح الوطني و القومي ضد تلك القوى اللانسانية مجتمعة.

ذلك فان ممارسة الجماهير الكردية لمجمل حقوقها القومية، و تحقيق التكافؤ المطلق في فرض التطوير الحر هما السبيلان لضروريان لتوحيد و تعزيز الكفاح الوطني في العراق ضد أعداء لشعوب و أعداء الأمة العربية و الشعب العراقي و الاستعمار ليهيونيّة و الرجعية المعبلة.

لم يكن مصادفة ان توقيت المؤتمرات الاستعمارية و الصهيونية لرجعية على الجمهورية العراقية في نفس الوقت الذي بدأت تظهر به بشائر السلام في ربوع شمالنا الحبيب، بسبب المساعي لخلصّة التي بذلتها حكومة الثورة و التجاوب المخلص من جانب يادة السيد مصطفى البارزاني.

لم يعد خافيا أن الثورة بادرت من جانبها لاتخاذ جميع اجراءات الضرورية لاعادة أسباب الطمأنينة و السلام في أرجاء مالي العراق اذا عملت على ما يلي :

و لقد استقبلت جماهير العراق العربية و الكردية مقررات و اجراءات مجلس قيادة الثورة بالتأييد و الترحاب.. الأمر الذي هيا الظروف الملائمة للمضي قدما في تحقيق الغايات المثلى التي انعقد عليها اجماع الشعب و تضافرت حولها ارادته و قوته و كلمته. لما تقدم فان مجلس قيادة الثورة اجرى اتصالا بينه و بين قيادة السيد مصطفى البارزاني رئيس الحزب الديمقراطي الكردستاني، و تم تبادل وجهات النظر و اقتنع الجميع بضرورة قبول محتويات هذا البيان و تنفيذها. و هو يؤكد عزمه على تعميق و سيع الاجراءات الفعالة لاستكمال أسباب النهوض الثقافي و الاقتصادي و التطور العام في المنطقة الكردية مستهدفا بالدرجة الاولى تمكين الجماهير الكردية من ممارسة حقوقها المشروعة، و اشراكها عمليا في المساهمة الجادة في بناء الوطن، و الكفاح من أجل أهدافه القومية الكبرى لذا قرر مجلس قيادة الثورة:

– تكون اللغة الكردية لغة رسمية مع اللغة العربية في المناطق التي غالبية سكانها من الاكراد، و تكون اللغة العربية لغة التعليم في هذه المناطق، و تدرس اللغة العربية في كافة المدارس التي تدرس باللغة الكردية. و تكون اللغة الكردية لغة التعليم في هذه المناطق، و تدرس اللغة

الكردية، و اصدار صحيفة أسبوعية و مجلة شهرية باللغة الكردية، و زيادة البرامج الكردية في تلفزيون كركوك ريثما يتم انشاء محطة خاصة للبث التلفزيوني باللغة الكردية. و تضافت هذه القرارات و اجراءات لتهيئة الاعتراف و اعترافا للمواطنين الاكراد بحقوقهم في احياء تقاليدهم و اعيادهم القومية، و من أجل مشاركة الشعب كله في اعياد أبنائه.. قرر مجلس قيادة اعتبار عيد النوروز عيدا وطنيا في الجمهورية العراقية. و تعيقت و تهيئت له مجلة و جرائد و صحف و نشرات بالخط و الطباعة و النشر. كما اصدر مجلس قيادة الثورة قانون المحافظات الذي ينطوي على لا مركزية الادارة المحلية و أقر استحداث محافظة دهوك. و ساهم هذا في تدعيم العمل في ذلك اصدر مجلس قيادة الثورة عفوا عاما شاملا عن جميع المدنيين و العسكريين الذين اشتركوا في أعمال العنف في الشمال، ليزيل كل أثر من اثار الأوضاع السلبية الشاذة السابقة، و يقيم معالم الحياة الوطنية الجديدة على أرضية و طيدة للأمن العام و الأخاء القومي الشامل.

اتفاقية 11 من آذار (مارس) 1970

العربية في كافة المدارس التي تدرس باللغة الكردية. كما تدرس اللغة الكردية في بقية أنحاء العراق ثانية في الحدود التي يرسمها القانون.

ب. إعادة الطلبة الذين فصلوا أو اضطروا الى ترك الدراسة بسبب ظروف العنف في المنطقة الى مدارسهم بغض النظر عن أعمارهم أو ايجاد علاج مرئم لمشكلتهم.

ت. الاكثار من فتح المدارس في المنطقة الكردية، ورفع مستويات التربية والتعليم وقبول الطلبة الأكراد في الجامعات والكليات العسكرية والبعثات والزمالات الدراسية بنسبة عادلة.

يكون الموظفون في الوحدات الادارية التي تسكنها كثرة كردية.. من الأكراد .. أو ممن يحسنون اللغة الكردية ما توفر العدد المطلوب منهم، ويتم تعيين المسؤولين الأساسيين (محافظ ، قائمقام ، مدير الشرطة ، مدير الأمن ، ما شابه ذلك) ويباشر فوراً بتطوير أجهزة الدولة في المنطقة بالتشاور ضمن اللجنة العليا المشرفة على تنفيذ هذه البيان بما يضمن تنفيذه ويعزز الوحدة الوطنية والاستقرار في المنطقة.

اتفاقية 11 من آذار (مارس) 1970

ان مشاركة اخواننا الاكراد في الحكم وعدم التمييز بين الكرد وغيرهم في تقلد الوظائف العامة بما فيها المناصب الحساسة والهامة في الدولة كالوزرات والحيث و غيرها.. كانت وما زالت من الأمور الهامة التي تهدف حكومة الثورة الى تحقيقها فهي في الوقت الذي تقر هذا المبدأ تؤكد ضرورة العمل من اجل تحقيقه بنسبة عادلة مع مراعاة مبدأ الكفاءة، ونسبة السكان وما أصاب اخواننا الأكراد من حرمان في الماضي.

نظرا للتخلف الذي لحق بالقومية الكردية في الماضي من الناحيتين الثقافية والتربوية توضع خطة لمعالجة هذا التخلف عن طريق:

أ. الاسراع بتنفيذ قرارات مجلس قيادة الثورة حول اللغة والحقوق الثقافية للشعب الكردي ، و ربط اعداد و توجيه المناهج الخاصة بالشؤون

الفقرة (ب) اعداد الخطة الاقتصادية بشكل يؤمن التطور المتكافئ لآنحاء العراق المختلفة مع مراعاة ظروف التخلف في المنطقة الكردية.

الفقرة (ج) تخصيص رواتب تقاعدية لعوائل الذين استشهدوا في ظروف الاقتتال المؤسفة من رجال الحركة الكردية المسلحة وغيرهم وللعجزة والمشوهين بسبب تلك الظروف وفق تشريع خاص على غرار القوانين المرعية.

الفقرة (د) العمل السريع لاغاثة المتضررين والمعوزين عن طريق انجاز مشاريع سكنية تؤمن العمل للعاطلين و تقديم معونات عينية و نقدية مناسبة و اعطاء تعويض معقول للمتضررين الذين يحتاجون المساعدة و يناط ذلك باللجنة العليا و يستثنى من ذلك من شملتهم الفقرات السابقة.

أعادة سكان القرى العربية و الكردية الى اماكنهم السابقة، أما سكان القرى الواقعة في المناطق التي يتعدر اتخاذها مناطق سكنية و تستملكها الحكومة لأغراض النفع العام وفق القانون فيجري اسكانهم في مناطق

تقر الحكومة حق الشعب الكردي في اقامة منظمات طلبية و شبيبية و نساء و معلمين خاصة به، و تكون هذه المنظمات أعضاء في المنظمات الوطنية العراقية المتشابهة.

الفقرة (أ) - يمدد العمل بالفقرتين (1) و (2) من قرار قيادة الثورة الرقم 59 و المؤرخ 5-8-1968 حتى تاريخ صدور هذا البيان. و يشمل ذلك كافة الذين ساهموا في أعمال العنف في المنطقة الكردية.

الفقرة (ب) - يعود العمال و الموظفون و المستخدمون من المدنيين و العسكريين الى الخدمة و يتم ذلك دون التقييد بالملك و يستفاد من المدنيين في المنطقة الكردية ضمن احتياجاتها.

الفقرة (أ) - تشكل من ذوي الاختصاص للنهوض بالمنطقة الكردية من جميع الوجوه بأقصى سرعة ممكنة و تعويضها عما أصابها في السنوات الاخيرة و تخصيص ميزانية كافية لتنفيذ و تكون هذه الهيئة تابعة لوزارة شؤون الشمال.

اتفاقية 11 من آذار (مارس) 1970

اعادة الاذاعة و الاسلحة الثقيلة الى الحكومة و يكون ذلك مرتبطا بتنفيذ المراحل النهائية من الاتفاق. يكون أحد نواب رئيس الجمهورية كرديا. يجري تعديل قانون المحافظات بشكل ينسجه من مضمون هذا البيان. اتخاذ الاجراءات اللازمة بعد اعلان البيان بالتشاور مع اللجنة العليا المشرفة على تنفيذه لتوحيد المحافظات و الوحدات الادارية التي تقطنها كثرة كردية وفقا للاحصاءات الرسمية التي تجري، و سوف تسعى الدولة لتطوير هذه الوحدة الادارية و تعميق و توسيع ممارسة الشعب الكردي فيها لمجمل حقوقه القومية ضمانا لتمتعه بالحكم الذاتي. و الى أن تتحقق هذه الوحدة الادارية يجري تنسيق الشؤون القومية الكردية عن طريق اجتماعات دورية تعقد بين اللجنة العليا و محافظي المنطقة الشمالية. و حيث ان الحكم الذاتي سيتم في اطار الجمهورية العراقية فان استغلال الثروات الطبيعية في هذه المنطقة من اختصاص سلطات هذه الجمهورية بطبيعة الحال.

اتفاقية 11 من آذار (مارس) 1970

مجاورة و يجري تعويضهم عن لحقهم من ضرر بسبب ذلك. الاسراع بتطبيق قانون الاصلاح الزراعي في المنطقة الكردية، و تعديله بشكل يضمن تصفية العلاقات الاقطاعية، و حصول جميع الفلاحين على قطع مناسبة من الارض و اعفائهم من الضرائب الزراعية التراكمية عليهم خلال سنين القتال المؤسفة. جرى الاتفاق على تعديل الدستور المؤقت كما يلي:

أ. يتكون الشعب العراق من قوميتين رئيسيتين هما القومية العربية و القومية الكردية، و يقر هذا الدستور حقوق الشعب الكردي القومية و حقوق الاقليات كافة ضمن الوحدة العراقية.

ب. اضافة الفقرة التالية الى المادة الرابعة من الدستور: تكون اللغة الكردية لغة رسمية الى جانب اللغة العربية في المنطقة الكردية.

ج. تثبيت ما تقدم في الدستور الدائم.

الصهيونية والتخلف و شرف الاسهام المشترك في دعم أسس الكفاح الانساني من أجل التحرر والتقدم و ترسخ حضارة العصر على أسس الحق و المساواة و العدل بين الشعوب كافة. فإلى نضال مشترك .. و امال مشتركة و انتصارات قومية و انسانية مشتركة.

مجلس قيادة الثورة
11-03-1970

يساهم الشعب الكردي في السلطة التشريعية بنسبة سكانه الى سكان العراق. ايها المواطنون الأكراد: ان ارادتمكم في الوحدة الوطنية هي وحدها التي ستنتصر. و سوف تتحطم على صخرة و عليكم لمسؤولياتكم التاريخية جميع المحاولات الرامية الى اضعاف تلاحمكم الكفاحي. ان جموعكم المناضلة تنفض اليوم عن كاهلها غبار مكائد اعدائكم و الطامعين فيكم لتسير معا كتلة واحدة. تفيض بالقوة و الوعي و ارادة العمل و الكفاح. لنصرة قضية الأمة العربية الكبرى فلسطين. و لتحقيق اهدافكم السامية في الوحدة و الحرية و الاشتراكية.
يا جماهير أمتنا العربية المناضلة..

هكذا تنتهي صفحة من صفحات تاريخ هذا القطر المناضل لتفتح بيد الثورة و أيدي جميع المناضلين الأحرار من أبناء هذا القطر صفحة جديدة مشرقة. تتجدد فيها مرة أخرى فوق هذه الأرض الطيبة شروط المحبة و السلام و التآخي بين قوميتين لهما تاريخ كفاحي مشترك طويل عبر التاريخ، و سوف يكون لهما اليوم و غدا و الى الأبد شرف احياء نضالهما المشترك من أجل القضاء على اعداء القوميتين.. اعداء الشعوب و الانسانية جمعاء.. الاستعمار و

(Ek: 2)

2005 Irak Anayasası

